

ТВОРЧИСТЬ В.А. РОМЕНЦЯ І ПРОБЛЕМА ЛЮДИНИ У ПСИХОЛОГІЇ

Петро М'ЯСОЇД

Copyright © 2016
УДК 159.9.01 : 316.61

Petro Myasoyid
**CREATIVITY OF V.A. ROMENETS AND THE PROBLEM
OF HUMAN IN PSYCHOLOGY**

*“Перед сучасною психологією виникає завдання:
розкрити відношення, де компонентами є ЛЮДИНА –
ВЧИНОК – СВІТ, де вчинок не просто
опосередковуюча ланка, а всеохоплюючий зріз буття”*
Володимир Роменець [13, с. 422].

Постановка суспільної проблеми. Проблема людини у психології, філософії, інших науках дотична до сфери функціонування й застосування знань про людину в суспільстві. Психологія їх набуває й адресує тим, хто приймає важливі для життя соціуму рішення. Зазвичай послуговуються знаннями, що допомагають визначити моральний вибір людей, сформувати їхнє ставлення до якихось подій, підпорядкувати поведінку певним гаслам тощо. Особливо наснажуються у цьому психологи, котрі нерідко називають себе гуманістами. Насправді людина тлумачиться як засіб досягнення зовнішніх стосовно неї, освячених державною ідеологією, цілей. Остання, за словами В.А. Роменця, намагається “оволодіти головними важелями поведінки, щоб “дресирувати” людські маси” [22, с. 894]. Коли до цієї справи долучаються психологи, то й обстоюють вони швидше ідеологію, а не психологію. Щоправда, в термін “ідеологія” вкладають різний зміст. Тоді, звісно, слушно всі питання ставити до психологів, які цей зміст або відтворюють, або ж створюють.

Мета дослідження. За В.А. Роменцем, ідеологія утворює зміст ядра психологічної системи, який визначається знаннями про людину і світ; виявляється в еволюції світоглядних настановлень, причетних до становлення психологічних понять; є складовою свідомості автора системи і людини, яку ця система характеризує; постає підґрунтям проб-

леми смислу життя; оприявнює тоталітарне мислення у психології (див. [Там само, с. 893–895]). Отож, зв'язок між психологією й ідеологією перебуває у царині відповідальності психолога, за якою – властивий йому образ людини, розуміння ним суті її життя.

Суспільство, в державній ідеології якого закладене ставлення до людини як до засобу досягнення його цілей, заходить у безвихідь. Володимир Андрійович Роменець це констатує й, завершуючи “Історію психології ХІХ – початку ХХ століття”, висловлює сподівання: “Психологія має ще сказати щодо цього своє слово” [20, с. 602]. Та вона й так говорить його словами. Видатний український учений не тільки досліджує історію і стан психології, він її докорінно перетворює: наповнює новою проблематикою, надає нового змісту й оновленого гуманістичного звучання.

Історія способів розв'язку проблеми людини історично сягає початку становлення психології й презентує позиції, у яких важко, якщо взагалі можливо, навести лад. Є підстави для висновку, що названа проблема не має вирішення, хоча правильніше сказати: скільки великих психологів – стільки і способів її вирішення. Людина пізнає себе в особі конкретного психолога й саме на підставі його обґрунтованого позиціонування. В.А. Роменець говорить про це так: “Природа людини невичерпна. Бачити її можна лише з певної позиції, щоб узагалі можна було що-небудь

збагнути” [22, с. 934]. У підсумку проблему людини він поетапно вирішує з кожним новим кроком власної творчості. Розгортається розмаїття викладених на тисячах сторінок його праць й донині не систематизованих ідей. Потрібно їх виокремити, відтворити логіку його мислення, схарактеризувати шлях теоретизування, здійснити узагальнення.

Авторська концепція. Психологічне пізнання – ланцюг простягнутих в історичному часі ідей-теоретизацій, висловлених конкретними людьми. Утворюється він тоді, коли автор ідеї вступає у творчий діалог з попередниками, знаходить прогалини й заповнює їх власною творчістю. Відбувається закономірний, позначений безпосередньою присутністю вченого, історико-логіко-психологічний процес [5–9]. Джерелом цього процесу є положення Р. Декарта про несумірність явищ внутрішньої, “непротяжної” і зовнішньої, “просторової” природи. У психології – це основна проблема, що передбачає характеристику співвідношення психічного і непсихічного, суб’єктивного та об’єктивного, суб’єкта й об’єкта, людини і світу [44]. Вирішується вона на картезіанському або ж антикартезіанському, закладеному Б. Спінозою, підґрунті. Упродовж історії психології концепції роздвоєного на несумірні сутності світу опонує концепція єдиного, ознаменованого присутністю людини, світу. Магістральний шлях цієї науки пролягає у напрямі від дуалістичної, класичної до моністичної, некласичної, й далі – постнекласичної психології, свідченням якої є творчість В.А. Роменця [45].

Проблема людини – складова основної проблеми людського буття. Від неї вона отримує свої категорійні, утворені опозицією “людина – світ”, й світоглядні, у формі опозиції “дуалізм – монізм”, рамки. Це – орієнтири аналізу методів вирішення проблеми людини і визначення їх місця в історії психології. При цьому поступ від класичної до некласичної й постнекласичної психології висвітлює історично мінливий зміст *категорії практики* [7; 8; 52; 53] як методологічний інструмент дослідження того чи іншого способу розв’язання проблеми людини. Так, системи некласичної психології об’єднує усвідомлення залежності психічного від способу людського у світі буття. Психічне виводиться за межі внутрішніх процесів – у світ, позначений присутністю людини. Долається картезіанська логіка, природа психічного пояснюється з

огляду на практику, через яку особа взаємодіє зі світом й виявляє свою сутність.

У цьому ж напрямку, опонуючи Л.С. Виготському, рухається О.М. Леонт’єв [48], стосовно якого радикальні кроки вперед здійснює С.Л. Рубінштейн: розпочинає із розуміння практики, включаючи споглядання як форми буття, а завершує висновком, що це не тільки буття людини у світі, а й буття світу в людині [47]. Людина постає “живим дзеркалом Всесвіту”, а тому світ у її особі бачить себе. В.А. Роменець доповнює: “світ розкривається зсередини” й неодноразово цитує співзвучні слова Г.С. Сковороди: “Одними і тими ж очима, якими людина дивиться на Бога, Бог дивиться на людину”. Водночас Володимир Андрійович продовжує теоретичний поступ С.Л. Рубінштейна ідеєю вчинку як способу людського буття, практики [2; 52]. Світ постає історією людського існування й водночас пізнання світу – самопізнанням через вчинок як практикування. Пізнання і самопізнання виявляються двома сторонами вчинкового процесу – і на всезагальному, і на індивідуальному рівнях. Історико-логічне у пізнанні наповнюється безпосередньою людською присутністю.

Ситуація, мотивація, дія, післядія, про які як про компоненти вчинку говорить В.А. Роменець, характеризуючи історичний рух людського самопізнання, становлять віхи його власної творчості. Вона розпочинається з осмислення ситуації психологічного пізнання, продовжується як задум схарактеризувати психологічну історію людства, далі це вчинкова дія – розгортання авторської теорії вчинку. Післядією й логічним завершенням теорії стає ідея канонічної психології. Це – завершальний акорд творчості вченого й вихід, у його непересічній особі, психологічного пізнання на якісно новий рівень. Теорія постає органом її автора, сам він – органом досліджуваного ним процесу, останній здійснюється у формі його тривалої напруженої творчості [7; 8]. Отож проблему людини В.А. Роменець вирішує кожним своїм кроком, з’ясовуючи сутність учинкового способу людського буття та демонструючи його власним життям-творчістю.

Аналіз останніх досліджень. Дослідження творчості В.А. Роменця, авторами яких є Ш.Г. Алієв, О.А. Бреусенко, М.С. Гусельцева, І.В. Данилюк, А.М. Ждан, В.О. Кольцова і Ю.М. Олейник, І.П. Маноха, Т.Д. Марцинковська, В. Москалець, І.П. Маноха, А.В. Фур-

ман, питань не викликають. Питання є до авторів, які вдаються до порівняльного аналізу.

Г.О. Балл та О.О. Нікуленко порівнюють трактування С.Л. Рубінштейном і В.А. Роменцем поняття вчинку, виокремлюють “до-рефлексивний” і “рефлексивний” способи існування людини, називають останній ознакою особистості, й саме з нею співвідносять учинок. Проте і для першого, і для другого рефлексивність є вторинною стосовно способу буття людини якістю, тому про особистість обидва говорять не з огляду на рефлексію, а з огляду на активність людини у світі. Висновок, що “трактування С.Л. Рубінштейна відзначається більшою логічною чіткістю. Натомість трактування В.А. Роменця краще налаштоване на дослідження готовності особи до повноцінних учинків” [3, с. 65], формулюється без врахування того, що кожне трактування має свою систему понять й свою логіку розгортання, обґрунтування котрої потребує пошуків місця останньої в історичному русі психологічного пізнання.

О.Є. Соколова знаходить, що на відміну від О.М. Леонтьєва В.А. Роменець “недостатньо відображає конкретно історичну специфікацію “вчинкової структури”, яка складається, коли людина у своєму онтогенетичному розвитку досягає рівня особистості” [60, с. 75]. Як і в випадку дослідження Г.О. Балла і О.О. Нікуленка, йдеться про вчинок як ознаку особистості. Не береться до уваги, що В.А. Роменець осмислює психологію людини, розкриваючи історичну структуру вчинку, а коли аналізує онтогенез психічного, показує, як саме ця структура виявляє себе у феноменах вікового поступу людини. Наступний закид О.Є. Соколової звучить так: В.А. Роменець тлумачить суб’єктивне як образне буття світу, тобто фіксує поділ людської даності на протилежні сутності, натомість О.М. Леонтьєв долає цей поділ положенням про тотожну будову зовнішньої і внутрішньої діяльності. У В.А. Роменця саме так і відбувається: долаючи протилежність між внутрішнім і зовнішнім, людина вчиняє, намагаючись опанувати світом, та він залишається “непереможним”. Коли ж виявляє зверхність, то, як та стара з відомої казки, опиняється біля “розбитого корита”. В.А. Роменець й О.М. Леонтьєв говорять про вчинок, але принципово по-різному. За межами цієї позиції порівняння висловлених ними ідей втрачає сенс.

Т.М. Титаренко докладає зусиль, щоб довести своє бачення: уявлення В.А. Роменця про особистість збігаються з поглядами пост-

модерністів. Застосовується прийом, який сам він називає “презентизмом” – далекий від “справжнього принципу історизму... довільний прихильності до якої-небудь сучасної концепції” [17, с. 8]. Характеризуються не ідеї, а асоціації, що виникають в автора доведення при читанні книг модних авторів. Нічого, окрім спотворень, це не приносить, а двічі повторене: “Для нього (В.А. Роменця – П. М.) моральність, духовність формуються виключно під впливом зовні. Які впливи, така й людина” [24, с. 27; 25, с. 45], грубо суперечить суті його ідей. Та й постмодернізм втрачає свої позиції: у психології на перший план виходить те, що називають “антропологічним поворотом”, “трансдисциплінаністю”, “культурно-історичною антропологією” [33], тобто те, що іманентно присутнє у творчості В.А. Роменця. Цікаво, як тепер Т.М. Титаренко оцінює своє дослідження ідей ученого, якого називає учителем?

О.Б. Старовойтенко заявляє, що саме з огляду на ідеї В.А. Роменця розробляє “новий напрям у вивченні особистості... – культурну персонологію”. Щоправда, на цьому зв’язок із його ідеями завершується, а “принцип інтеграції різних дослідницьких підходів” [61, с. 213], який вона проголошує, взагалі знімає питання про своєрідність творчості В.А. Роменця.

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми. Автори досліджень говорять про особистість нерідко у значенні “людина”, хоча ці поняття – різного змістовного наповнення: перше наголошує на окремому, друге – на загальному в характеристиці власного людини психічного. Промовисто висловлюється С.Л. Рубінштейн: “Підкоряючись поширеному слововживанню, я іноді говорю про особистість. Та це слово, по правді кажучи, мало привабливе моему слуху: в ньому мені чується щось претензійне, чванливе і відокремлене, прагнення не змішуватися, не зіштовхнутися з іншими. Мені більше до душі просте – скромне і горде – слово людина” [56, с. 421]. В.А. Роменець свою позицію висловлює словами: “Всі проблеми теорії та історії психології зосереджуються в єдиному – вчинковому – принципі. За його допомогою вирішується центральна проблема психології – *проблема людини*” [22, с. 898]. Поняття особистості він вживає, коли показує, що у вчинковому вимірі життя людина стає відповідальною за те, як саме вона здійснює своє буття у світі, й досліджує він учинок суб’єкта, а не суб’єкта вчинку.

Про суб'єкта вчинку говорить В.О. Татенко й долучає ідеї В.А. Роменця до обґрунтування розуміння людини як “автора власного життя” [23; 63]. Далі застосовує той підхід, що й О.Б. Старовойтенко: вдається до “сутнісного довизначення” теорій В.А. Роменця і С.Л. Рубінштейна, й у такий спосіб уводить у психологію “суб'єктно-вчинкову парадигму”. Водночас він заперечує принцип детермінізму, якому С.Л. Рубінштейн присвячує “Бытие и сознание”, а В.А. Роменець – з нього розпочинає (див.: [10]), а завершуючи, називає його неодмінною ознакою наукового пояснення (див.: [22, с. 856]). Твердження В.О. Татенка про збіг об'єкта і суб'єкта також не має стосунку до творчості цих учених: обидва досліджують взаємини людини зі світом, психічне постає визначеним способом її буття. Своїми опонентами він вважає тих, хто розглядає людину як “частинку чогось більшого”, не помічаючи, що ними одразу ж стають С.Л. Рубінштейн і В.А. Роменець, світ для яких і є “чимось більшим”, адже у ньому присутня людина¹.

Положення В.А. Роменця про вчинок як осередок психології В.О. Татенко перетворює на положення про вчинок як осередок психічного, а далі суб'єктного. Суб'єкту приписується “принципова неможливість учиняти під впливом зовнішніх стимулів” [23, с. 344], що грубо суперечить позиціям В.А. Роменця. Він говорить про суб'єкта, але це суб'єкт “у його дієвості – ситуативній, мотиваційній, суто дійовій, а також післядійовій” [20, с. 10]. Суб'єкт прагне звільнитися від об'єктивних залежностей, та коли досягає стану свободи, знаходить його “нестерпним”, тому знову вчиняє. Створюється нова ситуація, формується мотивація, людина діє, осмислює зроблене, а це вже нова ситуація. “Вчинкова спіраль” не знає кінця...

Коли поняття “людина” підміняється поняттям “особистість”, а підкатегорія вчинку зводиться до категорії суб'єкта, проблема людини у психології втрачає сенс. Тому актуально дослідити, як саме вирішував цю проблему В.А. Роменець, як він мислив і що намагався донести інтелектуалам.

Виклад основного матеріалу дослідження й отриманих наукових результатів. Мислення В.А. Роменця – своєрідний рух спіраллю, з поверненнями до висловленого, уточненням й вже на іншому рівні продовженням [6]. Й усе це – у різних місцях різних книг. Рух-розвій не припиняється, текстів багато, зрозуміти їх можна лише з огляду на всі здійснені кроки вченого.

Першим кроком стає аналіз інтерпретацій “епохального вчинку” римлянки Лукреції Тріціпітіни, з нього розпочинається “Історія психології Стародавнього світу і середніх віків”. Будучи збезчещеною Секстом Тарквінієм, сином царя, й взявши з чоловіка й батька клятву, що вони помстяться за наругу, Лукреція заколола себе в них перед очима. Подія трапилась у 590 р. до н.е., її наслідком стає падіння царської влади, сама ж подія – “наскрізним історико-психологічним феноменом”, що висвітлює “головний напрямок психологічних пошуків на основних етапах становлення людської культури”.

Для В.А. Роменця це можливість “прогнозувати розвиток дисципліни психології, вказуючи на те, що наш час може бути саме “духом цього часу”” [14, с. 40]. Для автора цієї статті – це смисловий ключ до розуміння творчості В.А. Роменця у царині проблеми людини і поступу його теоретичного мислення.

ІСТОРИЧНІ ФОРМИ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ВЧИНКУ РИМЛЯНКИ ЛУКРЕЦІЇ ТРИЦІПІТІНИ Й СПІРАЛІ МИСЛЕННЯ В. А. РОМЕНЦЯ

Цицерон, говорячи про вчинок Лукреції, вказує на “неписаний закон етичних відносин”, переступаючи який люди отримують покарання, або ж несуть самопокарання. Вчинок розгортається в *ситуації закону* у формі “несвідомого веління честі”. Тіт Лівій робить наступний крок й стверджує: Тарквіній долає опір Лукреції, погрожуючи їй ганьбою (покладе поруч убитого голого раба, щоб показати, з ким вона зрадила чоловікові). Підступність Тарквінія і самопожертва Лукреції – це

¹ В.О. Татенко оприлюднює своє дослідження у збірнику, підготовленого за його редакцією, “Людина. Суб'єкт. Вчинок”, що виходить до 80-річчя від дня народження В.А. Роменця. Насправді назва збірника не відповідає категорійній рамці мислення вченого: він мав би називатися “Людина. Вчинок. Світ”. Про це промовисто нагадують слова, винесені як епіграф до цієї статті. Ними він завершує свою першу історичну працю, окреслюючи своє бачення *проблеми людини у психології*. Всі наступні праці є кроками її послідовного вирішення.

вже дві *конфліктні сторони* ситуації вчинку. Антична думка несе у собі розуміння невіддільності вчинку від ситуації його здійснення. Середньовічна, в особі Августина, римській честі протиставляє християнську добродієність. Згвалтовані християнки на добровільну смерть не йдуть; те що трапляється з *тілом*, не стосується *душі*; той, хто вбиває себе, порушує заповідь “не убий”. Це вже *ситуація колізії*.

В.А. Роменець знаходить, що античність і середньовіччя перебувають на *ситуативному рівні становлення знань про людину*. Епоха Відродження – це вже *мотиваційний рівень*. Лоренцо Валла вкладає у уста героя свого твору міркування про марність самогубства Лукреції: якщо чоловік зраджує жінці, що трапляється, то чому жінка не може зражувати чоловікові? Людина звільняється від тиску ситуації. В. Шекспір драмою “Збезчещена Лукреція” істотно поглиблює цю ідею: і жертва, і злодій страждають від роздвоєності між покликом до життя й суворістю моралі. Лукреція не витримує страждань і гине, Тарквіній витримує, проте його карає об’єктивний хід подій. XIX і XX століття – *дійовий рівень становлення знань про людину* й, відповідно, *дійовий принцип інтерпретації вчинку*. О.С. Пушкін глузує з намагань В. Шекспіра показати глибину переживань героїв драми. Так, у його повісті “Граф Нулін” намагання спокусити героїню викликає сміх і в неї, і в її чоловіка, і в присутніх. Водночас пробиває собі дорогу *післядія*: І. Франко у творі “Тарквіній і Лукреція” акцентує увагу не на смерті від неслави, а на помсті римлян родині царя. Усвідомлення величчя вчинку Лукреції спричиняє вчинок у масштабі країни.

За В.А. Роменцем, історичні форми інтерпретації вчинку Лукреції є свідченням *періодів історії всесвітньої психології* й, відповідно, *етапів становлення психологічних знань*, тобто *знань про людину*. Акцент на *ситуації вчинку* – це психологія Первісного суспільства, Стародавнього світу, середньовіччя; на *мотивації* – психологія епох Відродження, Бароко, Просвітництва; на *дії* й

післядії – психологія XIX і XX століть. Історія людства постає під психологічним кутом зору, знання про людину тлумачаться як відображення й одночасно як чинник формування *культури епохи*². *Психологія людини є психологією наповненої конкретним змістом історичної епохи, породженням учинковим способом її буття*. Ситуація, мотивація, дія, післядія – системні характеристики цього способу.

Тривають роки титанічної праці, бачать світ шість томів фундаментальних досліджень, кожен присвячений конкретному історичному часу. До *ідеї післядії*, яка висловлюється у зв’язку з аналізом вчинку Лукреції, В. А. Роменець звертається тільки через 10 років, в “Історії психології епохи Просвітництва”. Так трапляється не раз: ідея висловлюється, далі начебто губиться, а коли з’являється, то на іншому витку спіралі його мислення [6]. З післядією він співвідносить тенденції психології XX століття, при цьому його власна творчість стає післядійовим визначенням цього часу [8].

Узагальнюючи інтерпретації вчинку Лукреції, В.А. Роменець висновує таке: антична Лукреція розплачується смертю за втрату честі; середньовічна розмежовує тіло і душу й залишається жити; ренесансна поринає у вирій боротьби мотивів; далі *ситуація* стає “компонентом дії як вихідної позиції тлумачення всього того, що відбувається з людським вчинком” [14, с. 34]. А що відбувається? З викладеного випливає, що історично різним є спосіб тлумачення вчинку, а не те, що історично змінюється сам учинок. Пояснення події й сама подія – не одне й те ж, фактом був і залишається вчинок у тій формі, в якій він відбувся у стародавньому Римі. Як би поводида себе Лукреція, коли жила б у часи античності, середньовіччя, Відродження, в останні століття – невідомо. Безсумнівною є лише зміна інтерпретації цієї події через кілька століть після того, як вона трапилась. Напрошується узагальнення: свідомість людини, виявом якої є інтерпретація, конструює предмет інтерпретації, адже розмаїття позицій, що узгоджу-

² В.А. Роменець застосовує культурологічний аналіз історії всесвітньої психології, опонуючи М.Г. Ярошевському [67]: потрібно вивчати місце і роль психічного у конкретно-історичному способі людського буття, яким є вчинок. Тоді на перший план історичного дослідження виходять не категорії психологічного мислення, а *проблема людини*, причому так, як її виражає “дух часу” (Й.В. Гете). Це не “соціокультурна атмосфера” і не “інтелектуальний клімат роботи вченого” [68], це *поклик самопізнання*, що йде з глибин людського ества, породжує культуру й об’єктивує себе у її продуктах. Дослідник отримує можливість бачити шлях, який людина історично торує. Принцип бачення – зміщення акценту в інтерпретаціях вчинку.

ються зі складовими вчинку, – це ще не зміщення в самому вчинку. Є тільки підстави для судження, що антична жінка абсолютизує ситуацію безчестя, середньовічна виходить із цієї ситуації, дбаючи про душу; ренесансна, зважаючи на боротьбу мотивів, вдається, ймовірно, до самовиправдання; жінка новітньої історії, судячи з міркувань О.С. Пушкіна, цим взагалі може не перейматися. А може й перейматися. Цікаво, як би він схарактеризував поведінку Лукреції, якби на її місце поставив Тетяну з “Євгенія Онегіна”?

Людина інтерпретує якусь подію, виходячи зі своїх настановлень, станів, уявлень, антиципацій... Так само це робить дослідник. Інтерпретацій багато, жодна не буває остаточною, пізнання триває. Цю позицію фіксує напрям психології, відомий під назвою “конструктивізм”: об’єкт інтерпретації – продукт пізнавальної діяльності суб’єкта, котрий виявляє небайдуже до нього ставлення [64]. На рівні психологічного пізнання слушно говорити про *безпосередню присутність* психолога у цьому процесі [8]. Як принцип історико-психологічного дослідження це звучить так: “Той, хто пише історію науки, формує і саме наукове знання” [59, с. 14]. Інтерпретації вчинку Лукреції – це судження про дійсність, які ним же й конструюються. Проте тут приховане неісторичне розуміння. Людина справді конструює реальність, з якою має справу, хоча й здійснює це за історичними нормативами. *Психологічна інтерпретація є історичною за визначенням*, на чому неодноразово наголошував В.А. Роменець.

Коментуючи тексти В. Шекспіра, котрий передає переживання Лукреції через споглядання нею картини на тему Троянської війни, В. А. Роменець кидає фразу: “За всі віки, що пройшли відтоді, людина не змінилась” [14, с. 30]. Це посилює враження, що психологія людини – культурно-історичний феномен з огляду на пояснення, а не на факт вчинку. Очевидно, що Лукреція здійснює самогубство в *ситуації*, яка для жінки відмінного історичного часу є іншою. За В.А. Роменцем, таких ситуацій три типи – *значень, конфлікту, колізії*. Вчинок і його антична інтерпретація відповідають ситуації конфлікту, середньовічна інтерпретація – це ситуація колізії, ренесансна – вже *мотивація*. Вчинок у сфері значень здійснюється за законом, котрий диктує, як має поводити себе безчещена людина; у рамках конфлікту закон дозволяє осмис-

лювати подію й зменшувати рівень створеного нею напруження; в умовах колізії це можливість, через довільну зміну обставин, визначати лінію поведінки. Змінюється історичний час – змінюється уявлене у свідомості людини джерело поведінки й сама її поведінка. Щоб це довести, предметом дослідження треба обрати не інтерпретацію вчинку, а сам учинок. Далі у творчості В.А. Роменця саме так і відбувається. Наразі ж варто продовжити з того місця, де він зупиняється.

Вчинок Лукреції нагадує реакцію людини Стародавнього світу на порушення *табу*. Це – початок *ситуативного рівня становлення психологічних знань* у формі *ситуації значень*. Перша людина сприймає предмети і явища навколишнього світу крізь формат містичних уявлень, ставиться до них як до загрозливої сили, їх боїться та їм поклоняється. Табу – значення, що вбиває. За їх набором утверджується уявлення у формі заборони діяти певним чином. Так формується “певна дисципліна поведінки, яка має тенденцію, як і все принципове, до абсолютизації, що приводить людину до вольового дотримання табуїстичних норм. Табу стосується не долі окремої людини, а всього того, що її оточує, що вона знає про це оточення” [Там само, с. 128]. Закон, який порушує Лукреція, – своєрідне табу її епохи, під тиском його відповідного означення вона йде на самопожертву.

Далі набирає дієвості *Божий закон*, а коли на часі *людський*, заборона втрачає строгість, рамки вольової поведінки людини істотно розширюються. Феномен табу залишається на початку історії, функцію заборони тепер виконують *норми моралі*. Очевидно, що вчинок Лукреції має моральний зміст: вона адресує його чоловіку, батьку, всім, хто її знає, й у такий спосіб повертає собі честь. Мораль постає значенням, яке в одну епоху вбиває, а в іншу – зумовлює більш чи менш глибокі переживання. Табу – перша форма моралі. Це стверджує З. Фройд (див.: [65, с. 335, 345, 348]). В.А. Роменець подає його міркування: табу пов’язане з *почуттям провини*. Сини, зненавидівши батька за те, що він перешкоджає задоволенню їхніх сексуальних потягів, його вбивають. І це становить історичну підставу комплексу Едипа. Однак вони його любили, тому після вбивства в них виникають амбівалентні почуття, згодом – каяття. Відтак табу – це бар’єр проти інцесту, на підґрунті якого народжується *совість*. За цією логікою

Лукрецію замучила совість³. Тому вона змушена була пожертвувати собою, щоб саме так засвідчити свою моральність.

Про *вчинок самопожертви* – вже як про *модель теорії вчинку* – В.А. Роменець говорить наприкінці “Історії психології ХІХ – початку ХХ століття”. Прикладом тепер йому слугує вчинок Просперо з драми В. Шекспіра “Буря”. Просперо прагне привести ворогів до каяття, а коли бачить здійснення свого задуму, зрікається своєї чародійної сили, стоїть беззбройний і беззахисний перед ними. У цьому сутнісно полягає могутність учинку: “Просперо має тепер найсильнішу у світі зброю – велич свого морального звершення” [20, с. 594].

Як і З. Фройд, В.А. Роменець звертається до історичних джерел людського існування й так само доходить висновку, що першим феноменом психології людини є *мораль*. Та на цьому спільність між ними закінчується – у В.А. Роменця принципово інше бачення людини, котре уточнюється, й деталізується. У підсумку на нових спіралях мислення моделлю його теорії стає *вчинок самопожертви Ісуса Христа*. Жертвуючи собою, людина-герой утверджує себе як моральна істота й встановлює нові норми життя. “Моральне людина добуває своєю кров’ю” [Там само, с. 581]. Герой віддає себе служінню *вселюдському*, “а воно може бути тільки у сфері духовній”, натомість люди ж перебувають у полоні матеріального, його – героя – не розуміють і карають. Щоб виконати свою місію – врятувати людей від загибелі, він бере на себе всі їхні страждання, доходячи межової точки *екстазу*, піднесення. *Індивідуальне* підноситься до *всезагального*, людське існування наповнюється *сміслом*. Учинок постає в *моральному* – *матеріальному* й водночас *ідеальному* – вимірах. Висвітлюється *історична природа людини*.

ІСТОРИЧНЕ МАТЕРІАЛЬНЕ Й ІДЕАЛЬНЕ ЄСТВО ЛЮДИНИ

З приводу інтерпретації вчинку Лукреції, на дійшовому рівні становлення психологічних

знань В.А. Роменець говорить: “Такою стає реальність гетевського гасла – “спочатку було діло”” [14, с. 34]. І спавді, Й.В. Гете виголошує гасло усупереч біблійному “спочатку було Слово”. У філософії це протилежні – матеріалістична й ідеалістична – відповіді на питання про *природу людини*. Людина визнається породженням або *способу буття*, або *духу*. У психології це різні світоглядні настановлення й різні відповіді на питання про *природу психічного*. Психічне вважається продуктом або опанування дитиною здобутками людської діяльності, або опосередкованих словом чи його заміником міжлюдських взаємин. Прикладом тут є теорії Л.С. Виготського [28] та О.М. Леонтєва [37]. Останній не випадково знаходить у творчості свого попередника “ідеалізм” [39, с. 118].

З. Фройд, говорячи про першу людину, бере до уваги, що тут “думка перетворюється негайно в дію”, й схиляється до гасла Й.В. Гете [65, с. 350]. Час, про який він говорить, для В.А. Роменця є *ситуацією значень* – “проекцією пристрастей на об’єктивні умови буття”, *образом*, синкретично пов’язаним з дією. Появу *опосередковувань* засвідчує фетишизм: предмет роздвоюється на “фізичні риси і приховану сутність”. Тотемізм – це вже протиставлення живих і мертвих, що символізує *ситуацію конфлікту*. Наступною є *ситуація колізії*, що притаманна психології середньовіччя з її розвиненим уявленням про Бога. На місці образу тепер постає *Слово*. Психологія Відродження *мотиваційним визначенням вчинку* продовжує “словоцентризм”. Обриває цю лінію “ділоцентризм” психології останніх століть. Людина потрапляє у полон *виробництва* й “матеріалізується”. Задовольняючи дедалі зростаючі потреби, вона створює могутні технології, “не залишає нічого недоторканого у самій Природі й гине разом з нею”. Відбувається безконечний процес “з ознаками абсурду”.

Психологічна наука останніх століть “дзеркально відбиває” *дійове визначення людини*, виправдовує “матеріалізацію життя” й відкидає суб’єктивність як предмет дослідження. Потрібен *принцип взаємної творчої доповню-*

³ Через два роки після виходу у світ “Тотему і табу” З. Фройд зізнається: “Чому мені, а також моїм шістьом дорослим дітям доводиться бути абсолютно порядними людьми, завжди залишалось для мене абсолютно незагнаним” (цит. за: [34, с. 310]). У “Невдоволенні культурою” він змінює свій погляд й заявляє, що мораль започатковує не каяття, а *страх перед втратою любові*. І. Кант не дарма називав “моральний закон”, разом із “зоряним небом”, річчю, що викликає “здивування й благоговіння”. В.А. Роменець дію цього закону досліджує упродовж усієї творчості [6]. Аналіз історичних інтерпретацій учинку римлянки Лукреції Тріціпітіни – початок цього шляху.

ваності матеріального та ідеального у тлумаченні людського ества, “який указуватиме на своєрідність зв'язку цих двох засадових аспектів чи рівнів людського життя, причому як індивідуального, так і соціального. Саме така творча доповнюваність і забезпечує повноту людського існування без будь-якого обмеження виявів життєдіяльності, адже кожен із них є невід'ємним атрибутом людської істоти” [20, с. 33–34].

На відміну від психологів-марксистів, якими були Л.С. Виготський, О.М. Леонтьєв, С.Л. Рубінштейн та інші психологи радянської доби, котрі пов'язують психологію людини зі способом виробництва, В.А. Роменець, попри те, що працює в умовах засилля комуністичної ідеології, звертається до *культурно-історичного способу буття людини у його матеріальному й ідеальному вимірах*. Це справді психологічне пояснення феномена людини, а не психологічна інтерпретація економічної теорії К. Маркса, як у працях згаданих авторів⁴. Водночас В.А. Роменець йде далі й, на відміну від учених, для яких історія людства також є послідовністю “картин світу” (див.: [30], [66]), відтворює драматичний, утілений у продуктах культури, шлях людини в її намаганні *збагнути й перетворити себе*. Відтак повертає психологічну науку лицем до ідеального, духовного, закликає вбачати у психічному якість, що має власну цінність і свій сенс у світі. Положення про матеріальне й одночасно ідеальне ество людини покликане показати, що упродовж історії вирішується “основна суперечність людського існування, що б'ється між полюсами ідеального та реального”.

Гармонійне поєднання ідеального й матеріального має місце у Стародавньому світі, середні віки роблять ухил у бік ідеального, епоха Відродження намагається відновити гармонію, наступні століття її остаточно порушують. Людина виявляє різні риси своєї природи. Місце епохи Відродження у цьому процесі винятково виразне. Людина оголошується титаном, ставиться у центр світу, її здібності

звеличуються. Та світ – це люди, якщо хтось підноситься, когось принижують, титан позбавляє самотності кожного, хто йому протистоїть. Начебто людяна епоха виявляється “повною протилежністю людяності” [15, с. 26]. Всезагальне підміняється індивідуальним, унікальне розуміється як одиничне, сутність людини вихолощується. Рушійні сили поведінки вбачаються в людині, а *історична психологія* наголошує, що вони вкорінені у способі її буття – вчинку. *Ситуація* – його умова, *мотивація* створює ідеал, далі йде *дія*, та очікуваного не приносить, *післядія* – вже інша ситуація... “Вчинкова спіраль” не знає кінця, людина не заспокоюється...

Роль ідеального у вчинку полягає в тому, щоб “крізь чуттєвий бруд бачити чистий світ буття”, проте людина залишається у світі матеріального й виявляє “незбагненну ригідність історичної поведінки”. Коли ж бачить марність своїх прагнень, здійснює *вчинок-подвиг*, на сцену історії виходить *герой*. Героєм історичної психології є Ісус Христос. Це і є *ідея переображення як самопізнання і самотворення людини*, “образ, що показує саморозкриття світу”. Через людину світ пізнає свою сутність, *людина постає органом самовідображення світу*. Христос віддає себе служінню людям, відкриває для них сферу ідеального, вони ж перебувають у полоні матеріального, його не розуміють і карають. Учні продовжують справу вчителя, та вдаються до інтерпретацій, а новий час взагалі вимагає нових ідей. “Це історична психологія! <...> Зраджує не один учень, зраджує все людство” [20, с. 26]. Проте життя віддане за людей не марно: буття наповнюється *сенсом*. “Розгадати сенс героїчного подвигу – це означає розгадати спочатку характер історії, визначити її сенс” [Там само]. Сенс у тому, що *вчинок самопожертви* відкриває людині усвідомлення свого існування як *гідності*. “Поклик гідності є основним мотиваційним рушієм людської поведінки” [22, с. 60–61]. Людина отримує можливість *осягнути повноту буття*. “Той самий камінь, яким знехтували будівники, став наріжним”

⁴ Спроба довести, що, досліджуючи відношення “людина – культура – світ”, В.А. Роменець долає слабкі сторони марксистів (див.: [41]), здійснюється без огляду на цю обставину. В нього принципово інше розуміння суті людського буття. Звинувачення в “ідеалізмі”, котрі лунають під час перших років творчого утвердження вченого (див.: [4]), також є абсолютно безпідставним. Він розпочинає із досліджень психології творчості, переходить до ідеї творчості як сутнісного способу людського існування, яким є вчинок у його реальному й ідеальному наповненні, й невпинно рухається далі [6].

[20, с. 24]⁵.

Після вчинку Лукреції й вчинку Просперо, вчинок самопожертви Ісуса Христа – це третя модель теорії вчинку. Остання становить підґрунтя і *теорії історії психології, і теорії історичної психології*.

ЛЮДИНА І НАУКА ПРО НЕЇ У ФОРМАТІ ІСТОРИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

Постає низка проблем, серед них – “проблема духовної консолідації народу як вихідного пункту поступу людства”. Народ об’єднує мова, світогляд, мораль, звичаї. Діють позитивні і негативні процеси: “зло” переноситься на інші народи, відбувається експансія культур, одні народи поневолюють інші, передовсім у поневолених викристалізовується *вселюдське*. Це – ідеальна сфера й феномени, одним із яких є *культ особи*. Народ потребує “опори буття”, підносить когось на п’єдестал, а потім скидає. У цьому “дивному дзеркалі” він бачить себе. “В душі історичної психології народ є тим, що він знає про себе зі своєї історії, як він усвідомлює свій сучасний стан і з якими сподіваннями він дивиться в майбутнє” [20, с. 30]. Історія народу – це шлях його самопізнання. Цим шляхом рухається кожна людина, а найвишого рівня досягає тоді, коли через свою творчу неповторність виражає *вселюдське*. В історії українського народу виразником *вселюдського* є Г.С. Сковорода, саме його ідея життя на основі самопізнання та спорідненої діяльності виражає специфіку *української психології*.

Історична психологія останніх століть – найтрагічніша: *ідеологія* стає формою життя, “навіть самим життям”, у всіх виявах ідеології – від мистецтва до філософії – панує “уніфікація”, людина намагається досягти монолітності у мисленні й поведінці; соціалізм і капіталізм – форми монолітності й рух до ідеалізму (“від ідеології до поведінки”), або до матеріалізму (“від виробництва до ідеології”). Переважає другий шлях, його ідеологією стає *марксизм*, який породжує “велику всесвітню анти-

номію” приватної й суспільної власності. А це – психологічна проблема. Людина прагне “зробити світ своїм”, не здогадуючись, що світ “є ідейною, психологічною властивістю особистості”, втрачає гідність, діє в ім’я духовно відчужених цілей, політизується, позначає свій історичний поступ екологічними лихами, війнами, голодоморами...

Гідність людини губиться “у жорстоких реаліях ХХ століття – винищувальних війнах, безпорадності людини перед стихією суспільного життя, яке вона творила несвідомо” [22, с. 69]. Сподівання на *післядію*, та “всі шпарки перекрито в душі так, що немає можливості для усвідомлення провини. Вона не може проникнути в людину й закрутити моральну спіраль, а якщо ця мораль і закрутиться, то покаже лише безвихідь моральних стосунків і зведе їх до відносин базарних” [20, с. 602]. Закономірно, що в цій ситуації лунає заклик: “Психологія має ще сказати щодо цього своє слово”.

Історична епоха усвідомлює себе через теорії психології. У ХХ ст. не випадково постають “антигуманістичні спрямування” – бігевіоризм, гештальтпсихологія, рефлексологія, реактологія... Формується уявлення про людину як “порожню посудину”, що заповнюється результатами дії, характеризується “виробництвом для себе”, хоча тільки “виробництво для інших” приносить дії справжній смисл. “Комплексом провини” століття стає теорія З. Фройда: людина втрачає віру в себе, занурюється у несвідоме й виносить звідти темні сторони своєї суті. Соціальні чинники поведінки досліджуються, та без уваги, що вони впливають на людину через її психіку, а “психіка не є тільки інструментом пристосування до середовища”. Вона – конкретне життя людини, переживання, ставлення до світу, що має власне багатство [18, с. 102]. Психіка тлумачиться усього лиш як засіб дії, суб’єктивність людини ігнорується, поява гуманістичної психології ситуації не рятує, адже “самовизначення особи може бути катастрофічно злочинним”.

⁵ Ці ж самі слова з Біблії (Пс. 117:22) цитує Л.С. Виготський [27, с. 291], коли обґрунтовує *ідею практичної психології* – “нової науки”, покликаної здійснити “соціалістичну переробку людини”. У В.А. Роменця зовсім інша мета – розгадати сенс історії й *історично схарактеризувати людину*, відтак й зовсім інше розуміння *практики* – як *вчинкового способу існування, ознаменованого безпосередньою присутністю людини у світі* [52].

Останні кроки Л.С. Виготського ведуть до “вершинної психології”, під якою він розуміє психологію свідомості (див.: [29]), кроки В. А. Роменця, натомість, ведуть до *психології способу буття людини у світі*. А ось це насправді і є *вершинна психологія*.

Тільки психологія, озброєна *принципом післядії*, може виправити становище. Післядія – “совість вчинку”, вона висвітлює *культурно-історичну місію* цієї науки: нагадує людині про відповідальність за зроблене і не зроблене, за скоєне і згаяне. Теорія вчинку, сповідуючи цей принцип, долає свою “песимістичну фазу” й прямує до “оптимістичної”. Психологію, для якої принцип післядії є наріжним, В.А. Роменець називає *культурно-гуманістичною*. У цьому зв'язку називає імена І. Франка, О.О. Потебні, Д.М. Овсяннико-Куликовського, Г.С. Костюка, О.М. Раєвського, С.Л. Рубінштейна, В. Яніва. Це – *українські мислителі*, фундаменти на пряму, що рішуче відрізняється від гуманістичної психології з її “формальною постановкою питань”, нехтуванням “змістовною, ціннісною стороною людського життя”, і від психології, що зводить поведінку людини до “інструментального використання культурного знаку”⁶. Культурно-гуманістична психологія досліджує психіку, взяту з огляду на процеси, які опосередковують відношення “людина – світ”. Це *психологія буття людини*, шляху, яким вона історично рухається, намагаючись збагнути смисл життя й досягти переображення. “Історична психологія породжує новий образ психології і через цей останній сама себе усвідомлює” [22, с. 60].

Аналіз вчинку Лукреції – початок дослідження процесу, що живить його повний цикл. Питання про засади моральних відносин між людьми не дає спокою.

ЛЮДИНА У КОЛАХ МОРАЛІ Й ПОСТУПІ ДО ДЖЕРЕЛ БУТТЯ

В “Історії психології ХІХ – початку ХХ століття” В.А. Роменець спочатку говорить,

що в основі вчинку лежать “моральні максими”, а далі – що він “теологічний”. Тоді зумовленим чи самозумовленим є вчинок? У психології це *проблема детермінізму*. У творчості В.А. Роменця вона постає разом з *ідеєю вчинку* (див.: [10]), набуває морального змісту й змушує робити все нові і нові кроки.

Моральні максими – ідеальна детермінація й свідчення *свободи волі*. Людина звільняється від тиску діяти під примусом ситуації, однак, отримавши свободу, не знає, що з нею робити. Це відзначає Е. Фромм, проте не показує, що свобода обертається втратою “прив’язаності до предметного світу”. Людина прагне відновити втрачене й досягти *катарсису*, очищення від “детерміністичної заплутаності”. Відтак вдається до *моральної творчості*, та “зрозуміти, як у вчинкові здійснюється моральна творчість, не можна інакше, як помістити між ними (логічно) якусь велику прасилу, незворушний і стійкий потяг, що уособлює засади моральних відносин між людьми й виражається у вчинкові” [20, с. 591]. Це любов, *ерос*.

У зіткненні з волею ерос знаходить свій предмет і “прозріває”. Це “детермінізм вищого порядку”, котрий полягає у вимушеному, викликаному нестерпністю свободи, поверненні до людини, у її визначеності, “щоб відчутти себе живою істотою”. Ерос – любов до істини, краси, добра, власне людське в людині. Саме у *вчинку любові* формуються *моральність* – здатність жертвувати собою. Ідеалізуючи об’єкт, любов стимулює *творчість*. Це не компенсація (З. Фройд), а природна трансформація любові⁷. Закохана людина прагне перетворити світ відповідно до ідеалу. Ерос живить і сприймання, і перетворення світу, та протилежність між людиною і світом “залишається неперепоною”. Тоді вона бере себе

⁶ Останні слова стосуються Л.С. Виготського, теорію якого зазвичай називають культурно-історичною, хоча культурно-історичною насправді є теорія В.А. Роменця. Та назва “культурно-гуманістична” точніша: вона відображає її глибинний, зосереджений на *проблемі людини*, зміст. І це зовсім не *культурна психологія* [31; 36; 43], для якої культура – посередник між людиною і світом, а не сутнісний зміст її буття.

⁷ В.А. Роменець слушно згадує З. Фрейда, той також докопується глибинних джерел поведінки людини й знаходить їх у *лібіді*. Пізніше, за словами біографа, бере до уваги діалектичну взаємодію протилежних сил: “аутоеротизм – гетероеротизм, Ерос – Танатос, життя – смерть тощо” [34, с. 311]. У З. Фрейда це відбувається у праці “По той бік принципу задоволення”, В.А. Роменець робить відповідний крок в “Історії психології ХХ століття”, де також вводить пару понять: “лібіді – танатос”. Поняття фрейдівські, проте зовсім іншого змістового наповнення.

Дослідники творчості З. Фрейда відзначають, що поштовхом до поняття *танатос* стає Перша світова війна. Його прибічники зіткнулися з проблемою застосування поняття в роботі з пацієнтами й змушені були говорити, що це “доказ тільки в теоретичному контексті, а не при обговоренні якої-небудь клінічної або емпіричної сутності” [Там само, с. 335]. *Теорія психології – певним чином організована конструкція; психічна реальність, яку вона відтворює, – продукт мислення її автора; реальністю вона є тому, що автор уособлює собою людину у її намаганнях пізнати себе.*

як матеріал творчого акту й “утілює в ньому свою самопожертву”. В *творчості ціною життя* людина здійснюється як моральна істота.

В “Історії психології ХХ століття” В.А. Роменець продовжує: намагаючись дійти суті буття, людина рухається від *феномена* до *ноумена*, потрапляє у *ситуацію невизначеності*, губиться, відчуває *страх смерті*. Це поклик *танатоса*, *лібідо* – його протилежність, переходи між ними створюють *переживання буття*. Визначеність і невизначеність, *любов* і *смерть* – вихідний предмет філософії, психології, мистецтва. Усе це – форми *творчості*, так людина намагається досягти визначеності, подолати “одиноктво”, відчути себе “опертою на щось”. Відтак ототожнює себе з іншою людиною, а далі її поневолює, як це відбувається у казці про золоту рибку, втрачає опору й поневолюється сама. З’являється *почуття провини*, про це говорить образ Великого Інквізитора. В “Історії психології епохи Відродження” пояснення: “Оскільки переможець повністю підкорює іншу людину (“ворога”), він ліквідує своєрідний зміст переможеного і його перемога втрачає сенс” [15, с. 11]. Це – шлях *спокути*, та рухаючись ним, людина знову вдається до ототожнення, поневолення... Утворюються “хибні кола моралі”. Виходу немає – рух продовжується. Учинок ніколи не завершується.

У межах кола провини, як міра співвідношення злочину і покарання, постає *ідея справедливості*. Та жодне покарання не є адекватним злочину, це усього лиш ланка в розвитку кола провини. До цього ж кола належить *каяття*. Людина намагається відторгнути від себе зміст провини й лише глибше ним переймається. Рух до ноумена продовжується, *убивство* – крок у цьому напрямі: у смерті собі подібної людина прагне побачити сутність існуючого. Розірвати коло покликане *милосердя*, воно виходить із довіри до іншої людини, є переходом до кола *любові*, а далі – до кола *доброчинності*. Проте той, хто чинить добро іншій людині, обмежує її здатність діяти самостійно. Зворотною стороною добродочиннос-

ті є *злодіяння*: людина усвідомлює власну неміч і мстить за добродочинність. Зовсім іншою є *благодать*. Просперо В. Шекспіра, щоб примирити ворогів, обеззброюється, це вищий рівень моральності й водночас її самоліквідація: наявність моралі означає, що примирення не відбулося. “Хто примножує мораль, той примножує смуток” [22, с. 750].

Пошуки джерел вчинку в царині моралі бажаного не приносять. В.А. Роменець констатує: вчинок самопожертви діє як *катарсис*, проте ненадовго. Звідси наступний крок: усі види творчості “виходять із першопочаткового відношення – суперечливості буття, що складається із взаємопроникнення *лібідо* й *танатоса*” [Там само, с. 751]. Це новий виток спіралі мислення В. А. Роменця, що веде до джерел буття. Він продовжує шукати відповідь на питання: що змушує людину вчиняти?

Постає поняття *вчинкового архетипу*. Це не просто історичне несвідоме (К.Г. Юнг), це передумова свідомості як руху від невизначеного до визначеного⁸. Вчинковий архетип – основа цього процесу, його формою є *Qual* (нім.: *мучіння*), наслідком – символічне вираження субстанції. Створюється напруження, виникає *катарсис*, та повного очищення від *Qual* не настає. На часі *творчість*, відтепер субстанція – через переходи від *архетипу ситуації* до *архетипу післядії*, – “знає себе як таку, що себе споглядає <...>”. Це тут постають одні й ті ж очі, якими Бог дивиться на світ, а світ на Бога” [Там само, с. 725]. Цитуючи Г.С. Сковороду, В.А. Роменець поглиблює *ідею самовідображення в особі людини світу*. Конечне характеризується з огляду на безконечне, індивідуальне – на всезагальне, феномен – на ноумен. “Перетин феномена і ноумена – це і є людська природа” [Там само, с. 726].

Категорійна пара “феномен – ноумен” – це ті ж “любов – смерть”, й ті ж “лібідо – танатос”. Перебуваючи у пошуках джерел учинку, В.А. Роменець знаходить, що наявним криється неявище, кожна пара стає конкретизацією одного й того ж змісту. Пошуки не припиняються, у русі його мислення новий

⁸ Післямова В.А. Роменця до книги про К.Г. Юнга розкриває хід його думки. *Символізація* – не заміщення реального (З. Фройд), а співвіднесення образу з його безконечним змістом. К.Г. Юнг робить крок у цьому напрямку тлумаченням *архетипу як канону культури*. З одного боку, це осад історичного досвіду, з іншого – апріорна картина світу. Назовні виноситься створений у прадавні часи образний зміст людської душі. Символ пов’язується з предметами трансцендентного характеру, вони наче виходять із сфери потойбічного і входять у чуттєву сферу свідомості. “Мова має йти про свідомство у чуттєвій формі щодо наявності *невизначеного* змісту” [21, с. 112].

крок конкретизує, нерідко через багато років, попередній. Це справді спіраль, кожен виток якої – висловлені ідеї на новому рівні розвитку. В цьому русі пара “феномен – ноумен” набуває вигляду “посейбічне – потойбічне”. Тут також є передумови: *життя і смерть* – предмет дослідження [54], або ті ж *посейбічне й потойбічне* у їхньому сутнісному вираженні. Отож питання життя і смерті виявляється щільно пов'язаним з проблемою смислу життя, а також смерті.

ЖИТТЯ ЛЮДИНИ І ЙОГО СМИСЛ

Життя вимірюється *психологічним часом*, це не тривалість, а наповнюваність *подіями та переживаннями* подій, які є свідченням *перебування людини у світі*. Реальне суперечливо поєднується з ідеальним, минуле – з майбутнім. “Основне зосередження, у якому переживається і виражається життя, у якому можна побачити дійсну пружину його розгортання у часі, є *вчинок*, і передовсім *вчинкові форми розв'язання суперечностей*” [Там само, с. 70]. Кінець одного вчинку є початком наступного, це перманентний процес, у ході якого людина розв'язує *життєву задачу* й здійснює своє *призначення*.

Відбувається *децентрація*, причому не тільки феномен інтелектуального розвитку (Ж. Піаже), це рух “до вищої форми суб'єктивності, до осягнення її як світового зрізу, монади, мікрокосмосу. Від дитинства до дорослості простягнувся послідовний шлях взаємопереходу *центрації і децентрації*” [Там само, с. 75–76]. Людина спочатку узгоджує свої дії з діями інших людей, далі дивиться на світ через формат своєї позиції й буде ідеальні моделі світу. *Метаморфози*, що відбуваються, – це *метаморфози життєвого шляху*: змінюються *цінності*, створюються підстави для *вчинку* – духовного зростання людини. В дитячому й підлітковому віці *ціннісні існують на основі бажань та потягів*, юнацький вік – це *абсолютні цінності*, коли ж людина досягає зрілості, з'являються *реальні цінності*,

на етапі мудрості – *унікальні*. Унікальне постає у зв'язках зі всезагальним, усвідомлюється, що найвищою цінністю є *людське буття*. Усе це – *вчинковий рух життя* зі зміщенням акцентів із ситуації на мотивацію, далі – на творчу дію, “спрямовану на предметний світ у неповторності та мінливості його рис”. Людина досягає *повноти переживання буття*, розуміє іншу людину та її страждання, долає *однобічність свого характеру*, виявляє *універсальну обдарованість*. “Усе в людині і людина у всьому – ось що означає *універсальна обдарованість*” [Там само, с. 99].

Справжні цінності життя розкриваються з огляду на “суворий критерій” – *смерть*. Зникають дитячі запитання, юнацькі пошуки ідеалу, частково втрачається досвід, приходить усвідомлення, що потрібно жити вільно, передовсім для збереження творчого потенціалу, реалізації замислів, розширення свого існування. *Трагізм життя полягає не у факті смерті, а в недосягненні його вичерпаності*⁹. Смысл буття збігається зі спрямованістю людини на служіння істині, добру, красі, та створення цінностей і постає як поєднання унікального зі всезагальним, вселюдським й творчого осягнення вселюдського як *всесвітнього*. Тільки у цьому процесі відкривається “глибинний мотив життя і смерті”, що полягає у “самопізнанні і самовизначенні людини через творчість смислу життя – вищої форми самопізнання й самоздійснення світу” [Там само, с. 180]. *Ідея самовідображення світу в особі людини* звучить дедалі виразніше, В.А. Роменець стоїть на порозі нових кроків.

Читаючи “Жизнь и смерть...”, Т.Д. Марцинковська не може “абстрагуватися від думки про те, що його переживання власної хвороби, можливе підведення підсумків наукової діяльності не могли не відобразитися... на задумі твору” [40, с. 21–22]. Так само важко абстрагуватися від думки, що теорія вчинку В.А. Роменця в цілому – це теорія життя її автора. Відповідно, *унікальним інструментом осягнення універсального є його власне мислення*, що через *категорію вчинку*, а також

⁹ В.А. Роменець висловлює ідею, яку майже тими словами проговорює С.Л. Рубінштейн [58, с. 369]. Та на цьому не зупиняються й далі стверджує, що *страх смерті* є “найбільшим свідченням життя” й що *смысл життя* можна збагнути тільки з огляду на *смысл смерті*. Тоді відкривається *всезагальний смысль буття*. “Людина перебуває у світі, породжується цим світом, а через людину світ приходить до пізнання самого себе. У цьому результаті, в такій завершеності саморозкриття світовий процес, буття світу *виправдовує себе*” [54, с. 189]. Це конкретизація *ідеї самопізнання світу в особі людини*: феномен людського життя співвідноситься зі *способом людського у світі буття – вчинком*. Світ набуває визначення, буття отримує смисл.

категорію життя-смерті, виражає сокровенну сутність психологічного пізнання.

Завершує книгу діалог між невиліковно хворим філософом і лікарем-психотерапевтом. Першого В.А. Роменець називає “інтровертом”, другого – “екстравертом”. Тоді як філософ заглиблюється *всередину життя*, лікарю властиве його *зовнішнє* бачення. У вуста філософа вкладаються думки, висловлені на сторінках книги: про *унікальне і всезагальне, цінності життя, моделі світу, смисл учинку, досягнення людиною умиротворення перед лицем смерті...* Лікар спочатку наголошує на природних процесах життя, але далі сам починає говорити про життя як “вироблення сукупності прив’язаностей, що укорінюють людину в буття”. Природничо-наукове бачення життя поступається філософському¹⁰.

У дисертації [55], над якою В.А. Роменець працює після написання книги, йдеться про те, що психотерапевтична робота передбачає *культурно-гуманістичне розуміння природи людини*. В “Історії психології ХХ століття” він продовжує здійснені кроки. Страхи смерті протистоїть *любов*. На прикладі юнацької любові *смысл життя* можна визначити як “пристрасть, що спрямовує поведінку”. Життя без смислу неможливе, у випадку втрати людина шукає новий смисл, він фіксується у характері й пов’язується з покликанням “бути людиною”. У зрілому віці людина здатна усвідомлювати своє духовне єднання з іншими людьми, у цьому – “верховний смисл життя” й ідеал, пошуки якого вимагають “величезної творчої продуктивності” та “самопізнавального процесу”. Коли для ідеального залишається мало місця, постає психологія смерті. Та “мудра людина думає про життя, а не про смерть”.

Пошуки смислу життя співвідносяться з феноменом людського самопізнання, сутність якого у *рефлексуванні* – відображенні себе в іншому та іншого в собі, рухові від *егоцентризму до децентрації*. Людина пізнає себе як відмінне від іншого й входить в інше, повертаючись до себе. “Діоген з ліхтарем, котрий шукає людину, уособлює образ *внутрішнього світла* як методу й мети пошуків. Це внутрішнє світло є мерехтіння вселюдського, яке людина осягає через *рефлексію само-свідомості, індивідуалізацію, центрацію*. Так

стає можливим бачити не *тільки самого себе, а й вселюдське*” [22, с. 622]. На засадах вселюдського людина вибирає *позицію*, здійснює акти *творчості* й через бачення себе у світі створює оригінальний продукт. Водночас продовжує пошуки смислу життя. Розум тут допомагає мало. “Смысл життя включає в себе несповідуване, і саме тому людина живе. Їй конче потрібна ірраціональність, адже вона наповнює душу почуттям піднесеного” [Там само, с. 623].

Життя триває, конечно виражає через себе безконечне, проте залишається “миттю”. Так у міркуваннях В.А. Роменця з’являється поняття *минуцого*. Воно звучить у “Жизни и смерти...”, а в “Історії психології ХХ століття” набуває конкретного змісту: “*Історичність* є найважливіша, центральна сторона минуцого. Зрозуміти себе – увійти у минуше” [Там само, с. 763]. Минуше знаходить відображення в усіх формах творчості, у них висвітлюються сутнісні ознаки людського буття. Естетична творчість виходить із суперечливості буття, викликає *катарсис*, котрий завершує *коло моралі* й показує, що у феномені віддзеркалюється ноумен. Коли у художньому творі відкривається всезагальний зміст, висвітлюється *вектор життя*. Коли досягти всезагального не вдається, герой твору гине. Це – *ідея фатуму*. Героя карають, але це покарання без вини, він діє у рамках своїх можливостей. Виявляється “трагізм людської нездійсненності”.

Людина ж прагне здійсненності, вдається до *наукового пізнання*, будує абстрактні *моделі*, а потім намагається відтворити те, що втратила в абстракції. Усе зводиться до причинно-наслідкових зв’язків, не враховується *явище творчого приросту*, підстав для якого не було. Висвітлюється невідповідність і водночас єдність *універсального й унікального*. Створюється *ситуація світу*, де вихідне відношення створює *вчинковий архетип*. Він містить у собі протиставлення *смерті й любові, танатоса і лібідо* й говорить про те, що існуюче минає. Постає *філософія минуцого* й породжує “елегійний настрій”. У такий спосіб відкривається *смысл вчинку*, який полягає у єдності унікального та універсального, де унікальне є інструмент осягнення універсального – Всесвіту.

¹⁰ Діалог коментує Ш. Алієв [1]: страх смерті долає *любов як творчість*, вона підносить буття, множить і глибить його й слугує умиротворенню людини перед лицем фатальної неминучості. Наступні кроки В.А. Роменця пролягають саме у цьому напрямку.

ІДЕЯ ПСИХІЧНОГО ЯК СПОСОБУ САМОВІДОБРАЖЕННЯ СВІТУ І ЛЮДИНА ЯК НАТХНЕННА ОСОБИСТІТЬ

С.Л. Рубінштейн називає людину “дзеркалом Всесвіту” [58, с. 361], В.А. Роменець продовжує: “Все слід розуміти через спосіб існування людини, тобто через людський зріз як дзеркало Всесвіту” [22, с. 146]. Поняття про зріз – це ідея психічного, включеного в буття людини як сукупного суб’єкта пізнання і творення дійсності. Зріз реєструє спосіб буття, буття у такому дзеркалі бачить себе. “У цілому вся психіка становить своєрідний спосіб самовідображення світу” [Там само, с. 147]. Своєрідність психіки не у відображенні, а в упредметненні світу, безперервному наближенні до об’єктивності. Механізмом цього процесу є вчинок. Відбувається взаємоперехід особистості й світу через подолання невідповідності ідеалу реальності “з метою знаходження опертя в матеріальному світі” й водночас – становлення *особистісного світу*. У ситуації відбувається “розкопування ноумена у глибину”, *мотивація* продовжує ситуацію й триває до постановки мети, дія втручається у взаємини людей, переходить у післядію, що створює нову ситуацію. Це “вчинкова спіраль” і *подія у психіці*. Всезагальний світ виявляється в новому “зрізі”, особистісний світ “уміщує в собі все”.

Людина переходить від одного зрізу до іншого, пізнає світ і себе. Пізнання і самопізнання – сторони єдиного процесу, об’єднаного пошуками людиною свого місця у світі. Світ – “куля безконечного буття”, людина – “особистісний розріз” кулі, стосунки між людьми – лінії перетину розрізів. Людина прагне перетворити свій зріз у кулю нескінченного буття й здійснює вчинок. Так вона намагається злитися з безконечним змістом Всесвіту й утілити в ньому свою індивідуальність. Всесвіт – живе і неживе, неосвоєне, до якого, переступаючи власні межі, спрямовується свідомість. Відбувається духовне становлення людини як саморозкриття “великого світу” через *учинок*. Макрокосмос і мікрокосмос виявляються залежними феноменами. “Мікрокосмос психологічно означає, що психіка міститься не тільки в тілі людини, не обмежується його контурами, а сягає у просторову й часову безконечність, тому весь видимий людиною світ визначений нею. Отже, можна сказати,

що світ великий (макрокосмос) розкривається через світ малий, що психологічний світ відкриває позицію бачення великого світу та є його самоспогляданням” [20, с. 82].

Образ світу втілюється у творчому продукті, відображає рівень історичного й онтогенетичного становлення людини й разом із нею перебуває у стані перманентних змін. Учинком людина засвідчує свою присутність у світі, світ – свою присутність у людині. “*Діалектичний перехід людини і світу – ось що таке вчинок*” [22, с. 150]. Це форма буття, отже, людина не просто перебуває “усередині буття” (С.Л. Рубінштейн), а сама є буттям, через яке “світ бачить себе зсередини”.

Відштовхуючись від праць С.Л. Рубінштейна, В.А. Роменець перетворює *ідею самовідображення світу в особі людини на ідею психічного як способу самовідображення світу*. Вона не є новою, адже як думку про єдність мікро- і макросвіту її висловлюють давні греки, далі вона неодноразово звучить в історії психології. Новою є її конкретизація: *наріжним способом людського буття є вчинок*, у ньому зосереджуються усі ознаки психічні, зникають будь-які протиставлення, відбувається взаємоперехід людини і світу. Вчинок, де психічне – його невід’ємний момент, і є тими “очима”, в яких віддзеркалюється світ, *ознаменований безпосередньою присутністю в ньому людини*. Світ постає історією способу її буття. Психологія – наукою про те, як людина живе у світі і як це характеризує властиве їй психічне та її саму. Але ж вона, й коли утверджує *історичний підхід*, досліджує *людину конкретну*. Ідею психічного як своєрідного способу самовідображення світу можна тлумачити як ідею людини, що здійснює своє буття у світі конкретним чином.

Підставу для цього дає творчість В.А. Роменця (див.: [7]). Це унікальний випадок психологічного пізнання як самовідображення світу в особі конкретної людини. Вона постає органом цього, вчинкового за суттю процесу, її творчість – екстатичним поступом у світі *людини як натхненної особистості*. Про натхненну особистість В.А. Роменець пише, коли характеризує “кроки у циклі аналітичних дій дослідника онтології людського буття” (див.: [22, с. 710–721]). Стає зрозумілим його задум: пора підводити підсумки, час показувати учням, як слід рухатися далі. Цьому питанню присвячений розділ під промовистою назвою “Психософія вчинку –

сходинки екстатичного буття”. Подаються характеристики *індивідуального людського буття*, створюється модель буття як *система знань*. У цій системі першою серед онтологічних категорій є *натхнення* як інструмент дослідження людини, котра переживає всю гаму ставлень до світу, осягає можливість відкрити для себе смисл буття, здійснює вчинок й осмислює його значення, усвідомлює неминучість смерті й приходить до *втихомирення* – смиренності, всепрощення, прийняття необхідності наявного. Так вона звільняється від стану суєти, породженого феноменальним багатством світу. Теологи знаходять подолання суєти у шляхові до Бога, та цим утверджують фаталізм, позбавляють людину права на властиву вчинку мудрість, софійність, через яку *минуше* показує свою цінність, гідність, історичність.

Вчинок постає *діянням*, через яке *натхненна особистість* стає “достеменним суб’єктом власного життя”¹¹. Потрібно дослідити “універсальний алгоритм” приходу особистості до вчинку, врахувати суперечність між гносеологічним та онтологічним, онтогенетичним і суспільно-історичним, взяти до уваги, що одні люди керуються “зовнішньо ситуативними”, інші – “внутрішньо ситуативними” відносинами. Тільки третій тип передбачає творче перетворення ситуативних стосунків, ініціацію ситуації вчинення, здійснення діяння, де поєднуються *внутрішнє* і *зовнішнє*. Ще один крок полягає в аналізі духовних рівнів учинку та відповідних *рівнів становлення особистості*.

Ситуативний рівень – це “маска”, через яку людина звертається до інших людей, виявляючи залежний характер своїх дій. *Мотиваційний рівень* полягає в утвердженні *гідності*, яка ґрунтується на самотності ініціації учинкових дій. На *дійовому рівні* людина має подолати індивідуалізм й, залишаючись собою, підвестися до вселюдського. Натхненною особистістю вона стає тоді, коли усвідомлює цінність учинкового діяння, розуміє, що так

вона об’єктивує свою творчу сутність, виявляє неповторну природу, здійснює своє покликання, переживаючи всю гаму ставлень до світу й осягаючи можливість відкрити для себе смисл буття. Індивідуальне, скінчене поєднується зі всезагальним, нескінченним, *буття* набуває унікального, творчого, осмисленого вираження. Вчинок підноситься до рангу *канону* й засвідчує свою трансцендентність.

Послідовними кроками В.А. Роменець рухається до *ідеї канонічної психології*. Спочатку це післямова “Основ психології”, а пізніше – два розділи “Історії психології ХХ століття”. Це різні тексти, але вони об’єднані спільною логікою й усвідомленням автором потреби підводити підсумки. Має місце *творчий синтез* усіх його ідей¹².

БУТТЯ ЛЮДИНИ І ПСИХОЛОГІЧНА НАУКА В КАНОНІЧНОМУ ВИРАЗІ

Учинок – *подія у житті*, коли людина переображається. Компоненти вчинку підносяться до найвищого рівня. Особлива роль належить *післядії*: вона висвітлює *значення події*, людина виходить за межі суб’єктивності й знаходить, що *існує у світі*. Світ перетворюється, *психічне* виявляє “власну своєрідність”, що в аксіологічному наповненні усіх – індивідуальної, соціальної, історичної – площин буття, щонайперше у їхньому взірцевому вираженні. “Психологія, що звертає свій погляд на такі взірцеві феномени, називається *канонічною психологією*” [19, с. 605]. Вона має культурологічні підстави, це образи Євангелій, що “стосуються людської долі взагалі, її невідомого початку і невідомого кінця”. Причому історичне бачення людини стає канонічним, коли моделлю теорії В.А. Роменця вже вдруге стає вчинок самопожертви Ісуса Христа. Так постає *історична психологія* на новому витку спіралі мислення вченого.

Вчинок Ісуса Христа висвітлює *трагізм*

¹¹ Про суб’єкта В.А. Роменець розмірковує і в “Історії психології ХІХ – початку ХХ століття”, проте у зв’язку зі вчинком, який зовсім не завжди становить “вільний особистий вибір і вільна індивідуальна творчість” [63, с. 377–380]). Тому постає суб’єкт не “саморозвитком”, “самовдосконаленням”, “самопокладанням”, “самовизначенням”, “самопричинністю” [Там само], а сповненими драматизму історичними взаєминами людини зі світом. Розуміння людини як суб’єкта, що діє, виходячи із себе, називають «психологією буття» [35], [42]. В.А. Роменець називає її “самопсихологією” та “психологією Мюнхгаузена, що сам себе піднімає за волосся” [22, с. 826].

¹² Процес творчого синтезу В.А. Роменець описує у статті 1972 р. [12]. Теорії вчинку ще немає, йдеться про завершальний акт вираження людиною своєї суті. А це і є вчинок. Стаття – своєрідний *код творчості В.А. Роменця*: характеризується процес, котрий здійснюється у його особі й породжує те, що логічно завершує його пошуки.

буття: істина не відкривається, життя конечно, разом зі смертю людина “вносить таємницю свого буття із собою”. Той, хто проголошує істину й прагне долучити до неї людей, наражається на “шалений опір”. Настає час Голгофи. “Вмирає головний мученик”. Ті, хто поруч, переживають загадку смерті. Виникає ідея воскресіння, *поцейбічне* постає у зв'язках із *потойбічним*. Суперечність між ними утримує в собі “корінні мотиви буття” – *почуття подиву, неспокій, страх*. Світ відкривається разом з появою в ньому людини, її народження є водночас народженням світу, її очима останній бачить себе. Відроджений світ намагається збагнути світ породжений. Співвідношення світів виражає канонічне зображення Богоматері з немовлям на руках: вона не притискає немовля до себе, а зі скорботою віддає світу, “немовби знаючи, що Боголюдину чекає шлях блукань, поневірянь і страти”.

У відношенні між *посейбічним* і *потойбічним* прихований канон пошуків людиною *смыслу буття*. Намагаючись збагнути *потойбічне*, вона діє, дія створює подію, події змінюють одна одну, та жодна не приносить заспокоєння, утихомирення. За поверховим відкривається найглибше, “хоча люди його не хочуть, навіть бояться бачити”. Пізнання абсолютного суперечить існуванню конкретного. Людина приходить до *ідеї Бога*. Це – канон людського переображення – “підняття до нових форм осягнення світової даності і спілкування з нею”. Ідея набуває форми притчі, що вказує на *потойбічне* як на джерело вищих цінностей. Свідченням істини може бути чудо, яке вимагає віри, котра підносить людину над буденністю; у цьому полягає її переображення: буденне стає чудовим, чудове – буденним. Віруючій людині здається, що вона збагнула *смысл буття*. Однак “розуміння є нерозумінням, а спроба порозумітися залишається непорозумінням”. Досягти канону, який полягає “у злагоді між людьми”, не вдається, тому що замість того щоб об'єднуватися, люди роз'єднуються. Об'єднує їх світ спільного існування, тому люди намагаються його пізнати, котре діє як роз'єднувальна сила.

Із суперечності “*посейбічне* – *потойбічне*” виростають суперечності “абсолютне – конкретне” та “універсальність – оригінальність”. Тільки справжня оригінальність торкається глибин буття. Буденна свідомість цього не знає, її поглинають пристрасті, людина заплутується в *колах моралі*, страждає від непов-

ноти вираження, переходить від одного способу буття до іншого, та мети не досягає. “...Той, хто пропонує щось нове, має вмерти, аби смертю довести благість свого вчення, святість, непорочність, чистоту свого життя, чим викликати в інших людських існуваннях причетність до нового взірця” [Там само, с. 613–614].

Трагічне утримує в собі можливість героїчного. Реалізує цю можливість *героїчна особистість*: вона долає народну традицію і прокладає нові шляхи життя. Героями українського народу є Іван Котляревський, Тарас Шевченко, Леся Українка, Михайло Коцюбинський. Вони створюють літературну мову, остання стає виразником народного світогляду і “неповторним зрізом світу”. Мова пов'язана з *характером українського народу*, такими його рисами, як ліричність, епічність, драматизм, фантастичність, прагматизм. Це основа народу, вийти з неї можна, “лише зламавши повністю психологічну структуру своєї особистості”. Світогляд вбирає в себе культуру народу. “Народ визначається тим, як і яку культуру він виробляє, і вона зрештою стає каноном його способу життя” [Там само, с. 617].

Культура має свій архетип, відношення “*посейбічне* – *потойбічне*” складає його зміст. Стародавній світ поневолений *потойбічним*, середньовіччя оголошує його найвищою цінністю, Відродження відкриває цінності у самій людині й віддає перевагу *поцейбічному*. Епоха Бароко наголошує на важливості чуттєвого світу, але *смысл* і велич людського існування вбачає у *потойбічній* сутності. Цінністю Просвітництва, попри “войовничий атеїзм”, залишається ідея Бога. Атеїстична тенденція приходить у ХІХ столітті й приносить орієнтацію на матеріальні цінності, ХХ доводить цю тенденцію до абсурду. Місце Бога займає людина, наділяє себе абсолютною владою над усім й крокує шляхом самознищення. “*Головне протиріччя історії* – у прагненні людини розв'язати проблему взаємовідношення трансцендентального і феноменального, *потойбічного* і *посейбічного* – залишається і вирішуваним, і не вирішуваним” [Там само, с. 620].

Чи може психологія вказати шлях до порятунку, адже людина втікає від самопізнання, а те, що примножує пізнання, примножує печаль? Так, якщо, завдячуючи психологічним знанням, людина “узріє саму себе в такому світлі, що тікати від себе не захоче” [Там само, с. 621]. В “Історії психології ХХ століття”

В.А. Роменець продовжує: “неканонічні психології” відмовляють людині у повноті існування, а це перший постулат канонічної психології. Наступний – положення про *активність психічного*: світ відкриває людині свої якості, людина намагається володіти світом. Третій постулат впливає з логічної структури канону й акцентує увагу на *оригінальному* як інструменту осягнення всезагального. Четвертий – розуміння канону як *досконалого відтворення всезагального*: людина переступає нескінченне, щоб у чуттєвості відчувти “вище захоплення”.

Логічним осередком психології стає *канонічний вчинок*. Канонічна ситуація долає свою властивість бути залежно-незалежною від людини, вибирає у себе її попередні визначення й постає у формі *переживання повноти буття*. Мотивація долає усвідомлювано-неусвідомлюваний характер мотиву й стає канонічною, коли завершується *актом творчості*. Каноном є дія як *освоєння світу*. Людина долає свій егоцентризм, здійснює децентрацію, формує *еквіцентризм*, котрий і те, й інше, поєднуючи об’єктивне і своєрідне бачення світу. Відбувається “справжнє відкриття” світу.

Психічне ніколи не можна пояснити до кінця, та канонічна психологія дозволяє виробити позицію, адекватну його суті. “Це вимога не теоретичної психології, а вимога життя <...>, сама діалектика наявного та очікуваного, того сучасного, в якому драматично перетинаються минуле і майбутнє” [22, с. 844, 845]. Психологія має справу з *живою людиною*, котра, попри трагізм життя, прагне взірцевого, канонічного. Потрібно допомогти людині пізнати себе й показати шлях до гідного існування.

* * *

Проблема людини невичерпна, і якщо її вирішується, то тільки у творчості конкретно, зазвичай непересічного, вченого. Творчість видатного українського мислителя В.А. Роменця – саме такого гатунку. Він усвідомлює складність вирішення проблеми, переконаний, що це найголовніша проблема психології, хоча й іншої, переображеної природи, планує зробити нові кроки. Забракло часу...

ВИСНОВКИ

Теоретичні побудови В.А. Роменця складаються у процесі фундаментальних досліджень

усіх вагомих здобутків культури людства. В продуктах культури вбачається намагання людини пізнати себе, світ, своє місце і призначення у повсякденні, смисл свого існування. Історія психології постає історією культури усіх часів і, напевно, народів. Об’єктивований у творчому продукті, історичних діях і подіях образ світу тлумачиться як образ людини у формі як історичної психології, що і породжується взаєминами людини зі світом, і породжує ці взаємини. Історичні процеси пізнання і самопізнання характеризуються як дві взаємопов’язані сторони вчинкового способу буття, сутність якого полягає у переображенні та самотворенні людини. Свій підхід В.А. Роменець називає *культурно-гуманістичною психологією* й знаходить, що ця дисципліна продовжує традицію української психологічної думки.

Центральною проблемою психології вчений вважає проблему людини, констатує, що вона знаходить або ж неадекватне, або ж неповне вирішення, й пропонує власний розв’язок, рухаючись низькою послідовних кроків. Відбувається абстрактно-логічний й водночас конкретно-образний розвиток мислення з виходом на щораз новий рівень теоретизувань й одночасним поверненням до вже висловлених ідей та їх наступною конкретизацією. Це – своєрідна спіраль, один виток якої переходить в інший й відображає пошуки адекватного вираження того, що зароджується на початку.

В.А. Роменець не приймає гносеологічної характеристики властивого людині психічного, бачить його невід’ємним аспектом культурно-історичного розвитку людства. Його власним внеском у дослідження цього процесу стає концепція єдиного, засвідченого вчинковим способом людського буття, світу. Психологія постає дисципліною, покликаною досліджувати людину з огляду на її місце у світі, шлях, який вона торує упродовж історії, пошуки нею смислу життя. На надзвичайно великому, непосильному для пересічного розуму, матеріалі вибудовується моністична всеохватна картина знань про людину та спосіб її буття у світі.

Методологічним ключем до вирішення цього завдання стає *ідея вчинку*. Вона виникає під час досліджень у царині психології творчості, стає принципом дослідження історії всесвітньої психології, поєднується із принципом взаємної творчої доповнюваності матеріального та ідеального у тлумаченні людської природи та культурологічним підходом в істо-

рії психології, поглиблюється, ускладнюється, перетворюється на *теорію вчинку* складно організованого змісту. Її складовими є теорія творчості, теорія історії всесвітньої психології, теорія історичної психології, теорія життєвого шляху людини, філософія минушого, теорія джерел людського буття, теорія людини як натхненної особистості, канонічна психологія. Остання – продукт творчого синтезу ідей В.А. Роменця й логічне завершення усіх його пошуків. Це, вочевидь, унікальний випадок: історик психології не лише досліджує, а й збагачує психологічне пізнання теорією, етичною системою, яка посідає гідне місце у цьому процесі.

Примітно, що кожного разу це одна й та ж, й одночасно уже інша *теорія людини*. Вона викладається на тисячах сторінок праць ученого паралельно з висвітленням історії всесвітньої психології й змістовно об'єднує між собою усі її складові. *Теорія вчинку* – її ядро й узагальнювальна назва. Категорія вчинку стає універсальним інструментом осягнення предмета психології – людини, взятої з огляду на спосіб її взаємин зі світом. Людина характеризується як кінечне, котре утримує в собі безкінечне; індивідуальне, що знаходить себе у всезагальному; унікальне, що виражається через оригінальне, творчим способом здійснює своє життя у світі, переживає його трагізм, перебуває у пошуках смислу життя, а також смерті, прагне досягти повноти буття і здійснює це прагнення через натхненний, екстатичний поступ до взірцевого, канонічного.

Людина – і предмет теорії вчинку, і звертання до неї. Теорія відкриває людині історичний шлях, яким вона рухається; розкриває сутність її буття, орієнтує на невмирущі цінності, застерігає від помилок, закликає бути гідною високого покликання, є гімном життю, природі, людині, вічності, симфонією людського буття, створеною натхненим психологом-мислителем під час максимального напруження сил та екстатичного піднесення.

З огляду на стан тогочасної, а почасти й сучасної, психології, проблема людини знаходить нове – філософсько-гуманістичне й водночас конкретно-психологічне – вирішення. Історія психології і логічна, і психологічна. Ситуація, мотивація, дія, післядія вчинку, про які говорить В.А. Роменець, – це ситуація, мотивація, дія, післядія його власної творчості. Теорія вчинку розпочинається з ідеального перетворення ситуації, в якій перебуває психологія, мотивується ідеєю вибудувати

образ людини, адекватний суті способу її буття, створюється шляхом учинкової дії, що виносить психологічне пізнання на якісно новий щабель, переходить у *післядію*, якою *стає ідея канонічної психології*. Теорія вчинку – це орган автора, через який він доносить до людей свої думки, переживання, сподівання, виражаючи власне ставлення до світу, тоді як сам він є органом досліджуваного ним процесу.

У психології на зміну класичному приходить неklasичне, потім – постнеklasичне мислення. Мислення В.А. Роменця – постнеklasичне, це мислення живої, одухотвореної людини, канон невпинних, натхнених і величних пошуків, які відкривають тим, хто до них долучається, нове бачення людини і науки, яка її вивчає.

ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК, АБО ПСИХОЛОГІЯ БУТТЯ І КАТЕГОРІЯ ПРАКТИКИ

Володимир Андрійович говорив: “Вплив ученого на поступ науки вимірюється не тільки тим, що він особисто відкрив у загадковому світі, в якому він жив, а й тими ідеями, які він безпосередньо не сформулював, але своєю послідовністю і прямолінійністю вченого пробуджував їх до життя у свідомості інших дослідників” [16, с. 245]. Власною послідовністю і прямолінійністю він пробуджує намагання схарактеризувати його ідеї як *новий напрям психології буття*.

Л. Бінгсвангер досліджує форми присутності людини у бутті, відкидає можливості детерміністичного пояснення, вдається до “методу розуміння та інтерпретації” й у такий спосіб характеризує людину як “буття-у-світі” [26]. А. Маслов під психологією буття розуміє дослідження умов повноцінного розвитку людини, особливу увагу приділяє “піку переживань”, мотивації самовдосконалення, найвищим рівням пізнавальної активності [42]. І в тому, і в іншому випадку відсутнє бачення буття як способу існування людини в конкретно-історичному часі-просторі, у світі, що чинить опір її намаганням засвідчити свою в ньому присутність. У цьому – сутність теорії вчинку В.А. Роменця й сутність бачення ним проблеми людини, утвердженого мисленням, що ознаменовує *магістральний шлях психологічного пізнання* [5; 8].

Упродовж історії психології на зміну дуалістичному приходить моністичне мислення, на зміну *класичній* – *неklasична*, а потім і *пост-*

некласична психологія. Як й інші науки, психологія має свої наукові революції, автори яких виходять на принципово нове вирішення основної проблеми цієї науки, граничний зміст якої охоплюється відношенням “людина – світ”. В.А. Роменець, поза сумнівами, – революціонер у психології. Послугуючись категорією вчинку, взаємини людини і світу він досліджує як своєрідне, опосередковане активністю особи, ціле, яке ілюструє образом кулі¹³. Засобами абстрактно-логічного й водночас конкретно-образного мислення, на підґрунті світоглядної концепції єдиного, ознаменованого безпосередньою присутністю людини, світу, розгортається велична теорія, що пояснює природу людини і сутність її історичного буття. З позицій наукознавства, В.А. Роменець рухається у річищі новітньої – постнекласичної – раціональності, для якої людина і світ перебувають у рамках однієї системи координат, утвореної культурно-історичним часом-простором людського буття (див.: [62]). В особі Володимира Роменця психологія стає постнекласичною, коли осмислює феномен людини з огляду на спосіб її буття у світі.

С.Л. Рубінштейн розпочинає поступ у цьому напрямі, В.А. Роменець теорією вчинку його продовжує [52]. *Вчинок постає формою практики як творення людиною світу й себе у світі* [2]. Це становить не схарактеризоване К. Марксом виробництво предметів з метою задоволення людських потреб, а являє собою специфічний спосіб буття, у процесі якого людина піднімається на щабель *відповідального ставлення до себе і світу*, в якому їй випадає жити, й *учинком* заявляє про свою *безпосередню присутність у повсякденні*. Психологія отримує нову категорію і новий предмет – те, як, з якою мірою повноти людина виражає себе через спосіб свого буття і як це характеризує її саму. І це вже інша психологія – *психологія способу буття людини у світі*.

Розуміння практики як процесу утвердження людиною своєї безпосередньої присутності у світі передбачає тлумачення пізнання і людського самопізнання як двох сторін одного й того ж процесу. Це, безсумнівно, різні, але взаємопоєднані форми практики.

Відкривається можливість охарактеризувати місце у цьому процесі і психології, і психолога, в особі якого здійснюється пізнання, попередньо визнавши, що способом його присутності у цій формі практики є *вчинок-мислення*. Цей крок дозволяє розірвати властиве психології *коло пізнання*, зумовлене тотожністю суб’єкта та об’єкта (вчений досліджує те, чим володіє сам, послугуючись засобами, які знаходить у собі) [44]. Якщо людина – “дзеркало Всесвіту” (С.Л. Рубінштейн, В.А. Роменець), то у цьому дзеркалі відображається світ, що існує в ній і через неї виражає свою приховану від байдужого погляду сутність. Людина знаходить себе там, де вона реально існує – у світі, й знаходить способом свого буття, власним практикуванням!

У цьому ж світі існує психолог. Світ переходить в ознаменоване його присутністю буття і його вустами говорить про себе. Навіть якщо це одиничні випадки, – то вони промовисті. Теорія психології стає органом її автора, через неї він доносить до людей свої думки і переживання, виражає ставлення до світу, “відкриває його зсередини” (В.А. Роменець). Творчістю як способом власного буття він пізнає те, носієм чого є сам. Дослідження творчості видатного українського психолога, академіка В.А. Роменця дозволяє це бачити. Як і те, що психологія буття має бути наповнена сутнісно новим, з огляду на висловлені ним ідеї, змістом. Відкриваються перспективи, які закликають психологів продовжувати роботу, котру розпочали їхні визначні попередники.

1. Алієв, Ш. Смерть як чинник смисложиттєвого самовизначення людини (читаючи Володимира Роменця) [Текст] / Ш. Алієв // Психологія і сусп.-во. – 2011. – № 2. – С. 106–123.

2. Алієв, Ш. Вчинкова природа практики (філософсько-психологічна інтерпретація творчого діалогу В. А. Роменця із М. М. Бахтіним) [Текст] / Ш. Алієв, П. М’ясоїд, А. В. Фурман // Психологія і сусп.-во. – 2012. – № 3. – С. 6–23.

3. Балл, Г. Трагування вчинку в психологічних концепціях С. Л. Рубінштейна і В. А. Роменця [Текст] / Г. Балл, О. Нікуленко // Психологія вчинку : Шляхами творчості В. А. Роменця : зб. ст. ; упоряд. П. А. М’ясоїд ; відп. ред. А. В. Фурман. – К. : Либідь, 2012. – С. 59–67.

4. Мусатов, С. Сторінки пам’яті про В. А. Роменця

¹³ Світ він пропонує уявити “кулею безконечного буття”, а людину – “особистісним розрізом” цієї кулі (див.: [22, с. 728]). Тоді стосунки між людьми – розрізи кулі, що перетинаються в її осі. Людина прагне “перетворити особистісний зріз” у нашарування безконечного буття й здійснює *вчинок*. Світ входить у людину як її визначеність; сутність людини полягає в намаганні злитися з безконечним змістом Всесвіту й одночасно в набуванні та утіленні нею своєї індивідуальності.

- [Текст] / С. Мусатов // Психологія і сусп.-во. – 2011. – № 2. – С. 179–180.
5. М'ясоїд, П. А. Курс загальної психології : у 2 т. [Текст] : підруч. / П. М'ясоїд. – К. : Алерта, 2011, 2013. – Т. 1. – 496 с. ; Т. 2. – 758 с.
6. М'ясоїд, П. А. Володимир Роменець : від психології творчості до творчості у психології [Текст] / П. А. М'ясоїд // Психологія вчинку : Шляхами творчості В. А. Роменця : зб. ст. ; упоряд. П. А. М'ясоїд ; відп. ред. А. В. Фурман. – К. : Либідь, 2012. – С. 139–174.
7. М'ясоїд, П. Психологічне пізнання як предмет історичного метатеоретичного аналізу [Текст] / П. М'ясоїд // Психологія і суп.-во. – 2016. – № 1. – С. 64–90.
8. М'ясоїд, П. Психологічне пізнання. Історія, логіка, психологія [Текст] : моногр. / П. М'ясоїд. – К. : Либідь, 2016. – 560 с.
9. М'ясоїд, П. А. Наукова біографія академіка В. А. Роменця [Текст] / П. М'ясоїд, Л. Шатирко // Академік В. А. Роменець : творчість і праці / уклад. П. А. М'ясоїд ; відп. ред. Л. О. Шатирко. – К. : Либідь, 2016. – С. 17–34.
10. Роменець, В. А. Вчинок і проблема детермінізму у вітчизняній психології [Текст] / В. А. Роменець // 3 історії філософської думки на Україні. – К. : Наук. думка, 1965. – С. 104–118.
11. Роменець, В. А. Психологія творчості [Текст] : навч. посіб. / В. А. Роменець. – 3-є вид. – К. : Либідь, 2004. (1-е вид. 1971 р.). – 288 с.
12. Роменець, В. А. Аналіз творчого процесу [Текст] / В. А. Роменець // Філософ. думка. – 1972. – № 1. – С. 52–62.
13. Роменець, В. А. Історія психології [Текст] : навч. посіб. / В. А. Роменець. – К. : Вища шк., 1978. – 439 с.
14. Роменець, В. А. Історія психології Стародавнього світу і середніх віків [Текст] : навч. посіб. / В. А. Роменець. – К. : Вища шк., 1983. – 415 с.
15. Роменець, В. А. Історія психології епохи Відродження [Текст] : навч. посіб. / В. А. Роменець. – К. : Вища шк., 1988. – 488 с.
16. Роменець, В. А. Історія психології XVII століття [Текст] : навч. посіб. / В. А. Роменець. – К. : Вища шк., 1990. – 365 с.
17. Роменець, В. А. Історія психології епохи Просвітництва [Текст] : навч. посіб. / В. А. Роменець. – К. : Вища шк., 1993. – 568 с.
18. Роменець, В. А. Історичне становлення психологічних знань [Текст] / В. А. Роменець // Основи психології : підруч. / за заг. ред. О. В. Киричука, В. А. Роменця. – 6-е вид., стер. – К. : Либідь, 2006. – С. 94–109 (1 вид. – 1995).
19. Роменець, В. А. Постанова канонічної психології [Текст] / В. А. Роменець // Основи психології : підруч. / за заг. ред. О. В. Киричука, В. А. Роменця. – 6-е вид., стер. – К. : Либідь, 2006. – С. 605–621.
20. Роменець, В. А. Історія психології XIX – початку XX століття [Текст] : навч. посіб. / В. А. Роменець. – К. : Вища шк., 1995. – 614 с.
21. Роменець, В. А. Психоаналіз у пошуках канону [Текст] : післямова / В. А. Роменець // Менжулін В. Мифологическая революция в психоанализе. – К. : Наук. думка, 1996. – С. 107–113.
22. Роменець, В. А. Історія психології XX століття [Текст] : навч. посіб. / В. А. Роменець, І. П. Маноха. – К. : Либідь, 1998. – 989 с.
23. Татенко, В. О. Суб'єктно-вчинкова парадигма в сучасній психології [Текст] / В. О. Татенко // Людина. Суб'єкт. Вчинок : філософсько-психологічні студії / за заг. ред. В. О. Татенка. – К. : Либідь, 2006. – С. 316–358.
24. Титаренко, Т. М. Психологія особистості В. А. Роменця у постмодерністському звучанні [Текст] / Т. М. Титаренко // “Ars vetus – Ars nova” : В. А. Роменець / відп. ред. І. П. Маноха. – К. : Гнозис, 2001. – С. 25–43.
25. Титаренко, Т. Система психології Володимира Роменця як вчинок самопізнання [Текст] / Т. М. Титаренко // Психологія і сусп.-во. – 2006. – № 2. – С. 33–53.
26. Бинсвангер, Л. Екзистенціально-аналитическа школа мисли [Текст] / Л. Бинсвангер // Екзистенціальна психологія : пер. с англ. / под ред. Р. Мэя. – М. : Апрель Пресс & ЭКСМО-Пресс, 2001. – С. 308–332.
27. Выготский, Л. С. Исторический смысл психологического кризиса. Методологическое исследование [Текст] / Л. С. Выготский // Выготский Л. С. Собр. соч. : в 6 т. – М. : Педагогика, 1982. – Т. 1. – С. 291–436.
28. Выготский, Л. С. История развития высших психических функций [Текст] / Л. С. Выготский // Выготский Л. С. Собр. соч. : в 6 т. – М. : Педагогика, 1983. – Т. 3. – С. 5–328.
29. Выготский, Л. С. Проблема сознания [Текст] / Л. С. Выготский // Выготский Л. С. Собр. соч. : в 6 т. – М. : Педагогика, 1982. – Т. 1. – С. 156–167.
30. Гуревич, А. Я. История и психология [Текст] / А. Я. Гуревич // Психол. журнал. – 1991. – Т. 12, № 4. – С. 3–16.
31. Гусельцева, М. С. Культурная психология : Методология, история, перспективы [Текст] / М. С. Гусельцева. – М. : Прометей, 2007. – 290 с.
32. Гусельцева, М. С. Наследие В. А. Роменця в постнеклассической интерпретации [Текст] / М. С. Гусельцева // Психологія вчинку : Шляхами творчості В. А. Роменця : зб. статей ; упоряд. П. А. М'ясоїд ; відп. ред. А. В. Фурман. – К. : Либідь, 2012. – С. 175–199.
33. Гусельцева, М. С. Эволюция психологического знания в смене типов рациональности (историко-методологическое исследование) [Текст] : моногр. / М. С. Гусельцева. – М. : Акрополь, 2013. – 367 с.
34. Джонс, Э. Жизнь и творения Зигмунда Фрейда : пер. с англ. [Текст] / Э. Джонс. – М. : “Гуманитарий” АГИ, 1966. – 448 с.
35. Знаков, В. В. Психология субъекта как методология понимания человеческого бытия [Текст] / В. В. Знаков // Психол. журнал. – 2003. – Т. 24, № 2. – С. 95–106.
36. Коул, М. Культурно-историческая психология : наука будущего : пер. с англ. [Текст] / М. Коул. – М. : Когито-Центр; Изд-во “Институт психологии РАН”, 1997. – 432 с.
37. Лекторский, В. А. Эпистемология классическая и неклассическая [Текст] / В. А. Лекторский. – М. : Эдиториал УРСС, 2001. – 256 с.
38. Леонтьев, А. Н. Деятельность. Сознание. Личность [Текст] / А. Н. Леонтьев // Леонтьев А. Н. Избр. психол. произв. : в 2 т. – М. : Педагогика, 1983. – Т. 2. – С. 94–231.
39. Леонтьев, А. Н. Учение о среде в педологических работах Л. С. Выготского (критическое исследование) [Текст] / А. Н. Леонтьев // Вопр. психологии. – 1998. –

№ 1. – С. 108–124.

40. *Марцинковская, Т. Д.* Поступок как залог научного бессмертия [Текст] / Т. Д. Марцинковская // Психология вчинку : Шляхами творчості В. А. Роменця : зб. статей ; упоряд. П. А. М'ясоїд ; відп. ред. А. В. Фурман. – К. : Либідь, 2012. – С. 200–206.

41. *Марюков, А. М.* Марксистская традиция исследования развивающегося человека и теория поступка В. А. Роменца [Текст] / А. М. Марюков // Психология вчинку : Шляхами творчості В. А. Роменця : зб. статей ; упоряд. П. А. М'ясоїд ; відп. ред. А. В. Фурман. – К. : Либідь, 2012. – С. 38–43.

42. *Маслоу, А.* Психология бытия : пер. с англ. [текст] / А. Маслоу. – М. : Рефл.-бук., К. : Векслер, 1997. – 304 с.

43. *Мацумото, Д.* Психология и культура : пер. с англ. / Д. Мацумото. – 3-е междунар. изд. – СПб. : Прайм-Еврознак, 2002. – 416 с.

44. *Мясоед, П. А.* Психология в аспекте типов научной рациональности [Текст] / П. А. Мясоед // Вопр. психологии. – 2004. – № 6. – С. 3–17.

45. *Мясоед, П. А.* О психологическом знании и познании, или что мы хотим от психологии? [Текст] / П. А. Мясоед // Вопр. психологии. – 2006. – № 4. – С. 139–145.

46. *Мясоед, П. А.* С. Л. Рубинштейн и В. А. Роменец : деятельностный и культурологический подходы в психологии [Текст] / П. А. Мясоед // Психология человека в современном мире. Материалы Всеросс. научн. юбилейн. конф., посв. 120-летию со дня рождения Сергея Леонидовича Рубинштейна : в 6 т. / отв. ред. А. Л. Журавлев и др. – М. : Изд-во “Институт психологии РАН”, 2009. – Т. 2. – С. 122–129.

47. *Мясоед, П. А.* С. Л. Рубинштейн : идея живого человека в психологии [Текст] / П. А. Мясоед // Вопр. психологии. – 2009. – № 4. – С. 108–118.

48. *Мясоед, П. А.* История, логика и психология “параллелограмма Леонтьева” [Текст] / П. А. Мясоед // Вопр. психологии. – 2010. – № 6. – С. 113–124.

49. *Мясоед, П. А.* Творческое наследие В. А. Роменца в историко-психологическом знании [Текст] / П. А. Мясоед // Психол. журнал. – 2013. – № 3, Т. 34. – С. 51–59.

50. *Мясоед, П. А.* Творчество В. А. Роменца и российская психологическая мысль [Текст] / П. А. Мясоед // Вопр. психологии. – 2013. – № 1. – С. 106–115.

51. *Мясоед, П. А.* Плюрализм и монизм в методологии психологии [Текст] / П. А. Мясоед // Методология современной психологии. Вып. 5 / сб. под ред. В. В. Козлова и др. – М., Ярославль : ЯрГУ, ЛКИИСИ, МАПН, 2015. – С. 146–159.

52. *Мясоед, П. А.* Категория практики и методология психологии [Текст] / П. А. Мясоед // Вопр. психологии. – 2015. – № 3. – С. 106–115.

53. *Мясоед, П. А.* Психологическое познание и категория практики [Текст] / П. А. Мясоед // Вопр. психологии. – 2015. – № 5 (у друці).

54. *Роменец, В. А.* Жизнь и смерть в научном и религиозном истолковании [Текст] / В. А. Роменец. – К. : Здоров'я, 1989. – 191 с.

55. *Роменец, В. А.* Предмет и принципы историко-психологического исследования [Текст] : дис. в форме науч. докл. ...д-а психол. наук : защищена 28.03.90 /

Роменец Владимир Андреевич. – К., 1989. – 44 с.

56. *Рубинштейн, С. Л.* История создания книги “Человек и мир” [Текст] / С. Л. Рубинштейн // Сергей Леонидович Рубинштейн : Очерки. Материалы. Воспоминания / отв. ред. Б. Ф. Ломов. – М. : Наука, 1989. – С. 413–423 с.

57. *Рубинштейн, С. Л.* Бытие и сознание [Текст] / С. Л. Рубинштейн // Рубинштейн С. Л. Бытие и сознание. Человек и мир. – СПб. : Питер, 2003. – С. 43–280.

58. *Рубинштейн, С. Л.* Человек и мир [Текст] / С. Л. Рубинштейн // Рубинштейн С. Л. Бытие и сознание. Человек и мир. – СПб. : Питер, 2003. – С. 281–426.

59. *Саугстад, П.* История психологии. От истоков до наших дней : Имена. Идеи. Биографии. Направления. Школы : пер. с норвежск. [Текст] / П. Саугстад. – Самара : Бахрам-М, 2008. – 544 с.

60. *Соколова, Е. Е.* Проблема поступка в трудах В. А. Роменца и А. Н. Леонтьева : сравнительный анализ [Текст] / Е. Е. Соколова // Психология вчинку : Шляхами творчості В. А. Роменця : зб. статей ; упоряд. П. А. М'ясоїд ; відп. ред. А. В. Фурман. – К. : Либідь, 2012. – С. 68–84.

61. *Старовойтенко, Е. Б.* От идей В. А. Роменца к культурной персонологии [Текст] / Е. Б. Старовойтенко // Психология вчинку : Шляхами творчості В. А. Роменця : зб. ст. ; упоряд. П. А. М'ясоїд ; відп. ред. А. В. Фурман. – К. : Либідь, 2012. – С. 207–216.

62. *Степин, В. С.* Теоретическое знание : Структура, история, эволюция [Текст] / В. С. Степин. – М. : Прогресс-Традиция, 2000. – 744 с.

63. *Татенко, В. А.* Проблемы субъекта в современной психологии (украинская школа) [Текст] / В. А. Татенко // Философско-психологическое наследие С. Л. Рубинштейна / отв. ред. К. А. Абульханова. – М. : Изд-во “Институт психологии РАН”, 2011. – С. 371–387.

64. *Улановский, А. М.* Качественная методология и конструктивистская ориентация в психологии [Текст] / А. М. Улановский // Вопр. психологии. – 2006. – № 3. – С. 27–37.

65. *Фрейд, З.* Тотем и табу : пер. с нем. [Текст] / З. Фрейд // Фрейд З. “Я” и “Оно”. Тр. разных лет : в 2 кн. – Тбилиси : Мерани, 1991. – Кн. 1. – С. 193–350.

66. *Шкуратов, В. А.* Историческая психология [Текст] / В. А. Шкуратов – 2-е изд., перераб. – М. : Смысл, 1997. – 505 с.

67. *Ярошевский, М. Г.* История психологии [Текст] : моногр. / М. Г. Ярошевский. – 3-е изд., перераб. – М. : Мысль, 1985. – 575 с.

68. *Boring, E. D.* A history of experimental psychology [Text] / E. D. Boring. – 2d ed. – N.Y. : Appleton-Century-Crofts, 1950. – 775 p.

REFERENCES

1. Aliyev, Sh. Smert' yak chynnyk smyslozhyttyvevoho samovyznachennya lyudyny (chytayuchy Volodymyra Romentsya) [Tekst] / Sh. Aliyev // Psykholohiya i sup-vo. – 2011. – № 2. – S. 106–123.

2. Aliyev, Sh. Vchynkova pryroda praktyky (filosof's'kopsykholohichna interpretatsiya tvorchoho dialohu V. A. Romentsya iz M. M. Bakhtynym) [Tekst] / Sh. Aliyev, P.

- M'jasoyid, A. V. Furman // *Psykholohiya i susp-vo.* – 2012. – № 3. – S. 6–23.
3. Ball, H. Traktuvannya vchynku v psykholohichnykh kontseptsiyakh S. L. Rubinshteyna i V. A. Romentsya [Tekst] / H. Ball, O. Nikulenko // *Psykholohiya vchynku : Shlyakhamy tvorchosti V. A. Romentsya : zb. st. ; uporyad. P. A. M'jasoyid ; vidp. red. A. V. Furman.* – K. : Lybid', 2012. – S. 59–67.
4. Musatov, S. Storinky pam'yati pro V. A. Romentsya [Tekst] / S. Musatov // *Psykholohiya i susp-vo.* – 2011. – № 2. – S. 179–180.
5. M'jasoyid, P. A. Kurs zahal'noyi psykholohiyi : u 2 t. [Tekst] : pidruchn. / P. M'jasoyid. – K. : Alerta, 2011, 2013. – T. 1. – 496 s. ; T. 2. – 758 s.
6. M'jasoyid, P. A. Volodymyr Romenets' : vid psykholohiyi tvorchosti do tvorchosti u psykholohiyi [Tekst] / P. A. M'jasoyid // *Psykholohiya vchynku : Shlyakhamy tvorchosti V. A. Romentsya : zb. st. ; uporyad. P. A. M'jasoyid ; vidp. red. A. V. Furman.* – K. : Lybid', 2012. – S. 139–174.
7. M'jasoyid, P. Psykholohichne piznannya yak predmet istorichnoho metateoretychnoho analizu [Tekst] / P. M'jasoyid // *Psykholohiya i susp-vo.* – 2016. – № 1. – S. 64–90.
8. M'jasoyid, P. Psykholohichne piznannya. Istoriya, lohika, psykholohiya [Tekst] : monohr. / P. M'jasoyid. – K. : Lybid', 2016. – 560 s.
9. M'jasoyid, P. A. Naukova biografiya akademika V. A. Romentsya [Tekst] / P. M'jasoyid, L. Shatyрко // *Akademik V. A. Romenets' : tvorchist' i pratsi / ukklad. P. A. M'jasoyid ; vidp. red. L. O. Shatyрко.* – K. : Lybid', 2016. – S. 17–34.
10. Romenets', V. A. Vchynok i problema determinizmu u vitchyznanyani psykholohiyi [Tekst] / V. A. Romenets' // *Z istoriyi filosofskoyi dumky na Ukraini.* – K. : Nauk. dumka, 1965. – S. 104–118.
11. Romenets', V. A. Psykholohiya tvorchosti [Tekst] : navch. posib. / V. A. Romenets'. – 3-ye vyd. – K. : Lybid', 2004. (1-e vyd. 1971 r.). – 288 s.
12. Romenets', V. A. Analiz tvorchoho protsesu [Tekst] / V. A. Romenets' // *Filos. dumka.* – 1972. – № 1. – S. 52–62.
13. Romenets', V. A. Istoriya psykholohiyi [Tekst] : navch. posib. / V. A. Romenets'. – K. : Vyscha shk., 1978. – 439 s.
14. Romenets', V. A. Istoriya psykholohiyi Starodavn'oho svitu i serednikh vikiv [Tekst] : na-vch. posib. / V. A. Romenets'. – K. : Vyscha shk., 1983. – 415 s.
15. Romenets', V. A. Istoriya psykholohiyi epokhy Vidrozhennya [Tekst] : navch. posib. / V. A. Romenets'. – K. : Vyscha shk., 1988. – 488 s.
16. Romenets', V. A. Istoriya psykholohiyi XVII stolittya [Tekst] : navch. posib. / V. A. Romenets'. – K. : Vyscha shk., 1990. – 365 s.
17. Romenets', V. A. Istoriya psykholohiyi epokhy Prosvitnytstva [Tekst] : navch. posib. / V. A. Romenets'. – K. : Vyscha shk., 1993. – 568 s.
18. Romenets', V. A. Istorychne stanovlennya psykholohichnykh znan' [Tekst] / V. A. Romenets' // *Osnovy psykholohiyi : pidruch. / za zah. red. O. V. Kyrychuka, V. A. Romentsya.* – 6-e vyd., ster. – K. : Lybid', 2006. – S. 94–109 (1 vyd. – 1995).
19. Romenets', V. A. Postannya kanonichnoyi psykholohiyi [Tekst] / V. A. Romenets' // *Osnovy psykholohiyi : pidruch. / za zah. red. O. V. Kyrychuka, V. A. Romentsya.* – 6-e vyd., ster. – K. : Lybid', 2006. – S. 605–621.
20. Romenets', V. A. Istoriya psykholohiyi XIX – pochatku XX stolittya [Tekst] : navch. posib. / V. A. Romenets'. – K. : Vyscha shk., 1995. – 614 s.
21. Romenets', V. A. Psykhoanaliz u poshukakh kanonu [Tekst] : pislyamova / V. A. Romenets' // *Menzhulyn V. Myfolohycheskaya revolyutsyya v psykhoanalize.* – K. : Nauk. dumka, 1996. – S. 107–113.
22. Romenets', V. A. Istoriya psykholohiyi XX stolittya [Tekst] : navch. posib. / V. A. Romenets', I. P. Manokha. – K. : Lybid', 1998. – 989 s.
23. Tatenko, V. O. Sub'yektno-vchynkova paradyhma v suchasniy psykholohiyi [Tekst] / V. O. Tatenko // *Lyudyna. Sub'yekt. Vchynok : filosofsk'o-psykholohichni studiyi / za zah. red. V. O. Tatenka.* – K. : Lybid', 2006. – S. 316–358.
24. Tytarenko, T. M. Psykholohiya osobystosti V. A. Romentsya u postmodernists'komu zvuchanni [Tekst] / T. M. Tytarenko // *“Ars vetus – Ars nova” : V. A. Romenets' / vidp. red. I. P. Manokha.* – K. : Hnozyz, 2001. – C. 25–43.
25. Tytarenko, T. Systema psykholohiyi Volodymyra Romentsya yak vchynok samopiznannya [Tekst] / T. M. Tytarenko // *Psykholohiya i susp-vo.* – 2006. – № 2. – S. 33–53.
26. Binsvanger, L. Jekzistencial'no-analiticheskaja shkola mysli [Tekst] / L. Binsvanger // *Jekzistencial'naja psihologija : per. s angl. / pod red. R. Mjeja.* – M. : Aprel' Press & JeKSMO-Press, 2001. – C. 308–332.
27. Vygotskij, L. S. Istoricheskiy smysl psihologicheskogo krizisa. Metodologicheskoe issledovanie [Tekst] / L. S. Vygotskij // *Vygotskij L. S. Sobr. soch. : v 6 t. – M. : Pedagogika, 1982. – T. 1. – C. 291–436.*
28. Vygotskij, L. S. Istoriya razvitija vysshih psihicheskikh funkciy [Tekst] / L. S. Vygotskij // *Vygotskij L. S. Sobr. soch. : v 6 t. – M. : Pedagogika, 1983. – T. 3. – C. 5–328.*
29. Vygotskij, L. S. Problema soznaniya [Tekst] / L. S. Vygotskij // *Vygotskij L. S. Sobr. soch. : v 6 t. – M. : Pedagogika, 1982. – T. 1. – C. 156–167.*
30. Gurevich, A. Ja. Istoriya i psihologija [Tekst] / A. Ja. Gurevich // *Psihol. zhurnal.* – 1991. – T. 12, № 4. – S. 3–16.
31. Gusel'ceva, M. S. Kul'turnaja psihologija : Metodologija, istorija, perspektivy [Tekst] / M. S. Gusel'ceva. – M. : Prometej, 2007. – 290 s.
32. Gusel'ceva, M. S. Nasledie V. A. Romenca v postneklassicheskoy interpretacii [Tekst] / M. S. Gusel'ceva // *Psihologija vchynku : Shljahami tvorchosti V. A. Romencja : zb. statej ; uporyad. P. A. M'jasoyid ; vidp. red. A. V. Furman.* – K. : Lybid', 2012. – S. 175–199.
33. Gusel'ceva, M. S. Jevolucija psihologicheskogo znaniya v smene tipov racional'no-sti (istoriko-metodologicheskoe issledovanie) [Tekst] : monogr. / M. S. Gusel'ceva. – M. : Akropol', 2013. – 367 s.
34. Johns, J. Zhizn' i tvorenija Zigmunda Frejda : per. s angl. [Tekst] / J. Johns. – M. : “Gumanitarij” AGI, 1966. – 448 s.
35. Znakov, V. V. Psihologija sub'ekta kak metodologija ponimaniya chelovecheskogo bytija [Tekst] / V. V. Znakov // *Psihol. zhurnal.* – 2003. – T. 24, № 2. – S.

95–106.

36. Koul, M. Kul'turno-istoricheskaja psihologija : nauka budushhogo : per. s angl. [Tekst] / M. Koul. – M. : Kogito-Centr; Izd-vo "Institut psihologii RAN", 1997. – 432 s.

37. Lektorskij, V. A. Jepistemologija klassicheskaja i neklassicheskaja [Tekst] / V. A. Lektorskij. – M. : Jeditorial URSS, 2001. – 256 s.

38. Leont'ev, A. N. Dejatel'nost'. Soznanie. Lichnost' [Tekst] / A. N. Leont'ev // Leont'ev A. N. Izbr. psihol. proizv. : v 2 t. – M. : Pedagogika, 1983. – T. 2. – C. 94–231.

39. Leont'ev, A. N. Uchenie o srede v pedologicheskikh rabotah L. S. Vygotskogo (kri-ticheskoe issledovanie) [Tekst] / A. N. Leont'ev // Vopr. psihologii. – 1998. – № 1. – S. 108–124.

40. Marcinkovskaja, T. D. Postupok kak zalog nauchnogo bessmertija [Tekst] / T. D. Mar-cinkovskaja / Psihologija vchinku : Shljahami tvorčnosti V. A. Romencja : zb. statej ; uporjad. P. A. M'jasoid ; vidp. red. A. V. Furman. – K. : Libid', 2012. – S. 200–206.

41. Marjukov, A. M. Marksistskaja tradicija issledovanija razvivajushhegosja cheloveka i teorija postupka V. A. Romenca [Tekst] / A. M. Marjukov // Psihologija vchinku : Shljahami tvorčnosti V. A. Romencja : zb. statej ; uporjad. P. A. M'jasoid ; vidp. red. A. V. Furman. – K. : Libid', 2012. – S. 38–43.

42. Maslow, A. Psihologija bytija : per. s angl. [Tekst] / A. Maslow. – M. : Refl.-buk., K. : Veksler, 1997. – 304 s.

43. Macumoto, D. Psihologija i kul'tura : per. s angl. / D. Macumoto. – 3-e mezhdunar. izd. – SPb. : Prajm-Evroznak, 2002. – 416 s.

44. Mjasoed, P. A. Psihologija v aspekte tipov nauchnoj racionalnosti [Tekst] / P. A. Mjasoed // Vopr. psihologii. – 2004. – № 6. – S. 3–17.

45. Mjasoed, P. A. O psihologicheskom znanii i poznanii, ili chto my hotim ot psihologii? [Tekst] / P. A. Mjasoed // Vopr. psihologii. – 2006. – № 4. – S. 139–145.

46. Mjasoed, P. A. S. L. Rubinshtejn i V. A. Romenec : dejatel'nostnyj i kul'turologicheskij podhody v psihologii [Tekst] / P. A. Mjasoed // Psihologija cheloveka v sovremenom mire. Materialy Vseross. nauchn. jubilejn. konf., posv. 120-letiju so dnja rozhdenija Sergeja Leonidoviča Rubinshtejna : v 6 t. / otv. red. A. L. Zhuravlev i dr. – M. : Izd-vo "Institut psihologii RAN", 2009. – T. 2. – S. 122–129.

47. Mjasoed, P. A. S. L. Rubinshtejn : ideja zhivogo cheloveka v psihologii [Tekst] / P. A. Mjasoed // Vopr. psihologii. – 2009. – № 4. – S. 108–118.

48. Mjasoed, P. A. Istorija, logika i psihologija "parallelogramma Leont'eva" [Tekst] / P. A. Mjasoed // Vopr. psihologii. – 2010. – № 6. – S. 113–124.

49. Mjasoed, P. A. Tvorcheskoe nasledie V. A. Romenca v istoriko-psihologicheskom znanii [Tekst] / P. A. Mjasoed // Psihol. zhurnal. – 2013. – № 3, T. 34. – S. 51–59.

50. Mjasoed, P. A. Tvorcestvo V. A. Romenca i rossijskaja psihologicheskaja mysl' [Tekst] / P. A. Mjasoed // Vopr. psihologii. – 2013. – № 1. – S. 106–115.

51. Mjasoed, P. A. Pljuralizm i monizm v metodologii psihologii [Tekst] / P. A. Mjasoed // Metodologija sovremennoj psihologii. Vyp. 5 / sb. pod red. V. V. Kozlova i dr. – M., Jaroslavl' : JarGU, LKIISI, MAPN, 2015. – S.

146–159.

52. Mjasoed, P. A. Kategorija praktiki i metodologija psihologii [Tekst] / P. A. Mjasoed // Vopr. psihologii. – 2015. – № 3. – S. 106–115.

53. Mjasoed, P. A. Psihologicheskoe poznanie i kategorija praktiki [Tekst] / P. A. Mjasoed // Vopr. psihologii. – 2015. – № 5 (u druci).

54. Romenec, V. A. Zhizn' i smert' v nauchnom i religioznom istolkovanii [Tekst] / V. A. Romenec. – K. : Zdorov'ja, 1989. – 191 s.

55. Romenec, V. A. Predmet i principy istoriko-psihologicheskogo issledovanija [Tekst] : dis. v forme nauch. dokl. ...d-ra psihol. nauk : zashhishhena 28.03.90 / Rome-nec Vladimir Andreevich. – K., 1989. – 44 s.

56. Rubinshtejn, S. L. Istorija sozdanija knigi "Chelovek i mir" [Tekst] / S. L. Rubinshtejn // Sergej Leonidovich Rubinshtejn : Oчерki. Materialy. Vospominanija / otv. red. B. F. Lomov. – M. : Nauka, 1989. – S. 413–423 s.

57. Rubinshtejn, S. L. Bytie i soznanie [Tekst] / S. L. Rubinshtejn // Rubinshtejn S. L. Bytie i soznanie. Chelovek i mir. – SPb. : Piter, 2003. – S. 43–280.

58. Rubinshtejn, S. L. Chelovek i mir [Tekst] / S. L. Rubinshtejn // Rubinshtejn S. L. Bytie i soznanie. Chelovek i mir. – SPb. : Piter, 2003. – S. 281–426.

59. Saugstad, P. Istorija psihologii. Ot istokov do nashih dnej : Imena. Idei. Biografii. Napravlenija. Shkoly : per. s norvezhsk. [Tekst] / P. Saugstad. – Samara : Bahram-M, 2008. – 544 s.

60. Sokolova, E. E. Problema postupka v trudah V. A. Romencja i A. N. Leont'eva : sravnitel'nyj analiz [Tekst] / E. E. Sokolova // Psihologija vchinku : Shljahami tvorčnosti V. A. Romencja : zb. statej ; uporjad. P. A. M'jasoid ; vidp. red. A. V. Furman. – K. : Libid', 2012. – S. 68–84.

61. Starovojtenko, E. B. Ot idej V. A. Romenca k kul'turnoj personologii [Tekst] / E. B. Starovojtenko // Psihologija vchinku : Shljahami tvorčnosti V. A. Romencja : zb. st. ; uporjad. P. A. M'jasoid ; vidp. red. A. V. Furman. – K. : Libid', 2012. – C. 207–216.

62. Stepin, V. S. Teoreticheskoe znanie : Struktura, istorija, jevoljucija [Tekst] / V. S. Stepin. – M. : Progress-Tradicija, 2000. – 744 s.

63. Tatenko, V. A. Problemy sub'ekta v sovremennoj psihologii (ukrainskaja shkola) [Tekst] / V. A. Tatenko // Filosofsko-psihologicheskoe nasledie S. L. Rubinshtejna / otv. red. K. A. Abul'hanova. – M. : Izd-vo "Institut psihologii RAN", 2011. – C. 371–387.

64. Ulanovskij, A. M. Kachestvennaja metodologija i konstruktivistskaja orientacija v psihologii [Tekst] / A. M. Ulanovskij // Vopr. psihologii. – 2006. – № 3. – S. 27–37.

65. Freud, S. Totem i tabu : per. s nem. [Tekst] / Z. Frejd // Freud S. "Ja" i "Ono". Tr. raznyh let : v 2 kn. – Tbilisi : Merani, 1991. – Kn. 1. – S. 193–350.

66. Shkuratov, V. A. Istoricheskaja psihologija [Tekst] / V. A. Shkuratov – 2-e izd., pererab. – M. : Smysl, 1997. – 505 s.

67. Jaroshevskij, M. G. Istorija psihologii [Tekst] : monogr. / M. G. Jaroshevskij. – 3-e izd., pererab. – M. : Mysl', 1985. – 575 s.

68. Boring, E. D. A history of experimental psychology [Text] / E. D. Boring. – 2d ed. – N.Y. : Appleton-Century-Crofts, 1950. – 775 p.

АНОТАЦІЯ

М'ясоїд Петро Андрійович.

Творчість В.А. Роменця і проблема людини у психології.

У статті досліджується логіка мислення видатного українського вченого, академіка В.А. Роменця, розкривається його внесок у становлення психології, предметом якої є внутрішній світ людини як проблема. Точкою відліку є здійснений ним аналіз інтерпретацій вчинку самопожертви римлянки Лукреції Тріціпітіни. У підсумку вчинок постає категорією мислення, через форми якої – ситуацію, мотивацію, дію, післядію, – В.А. Роменец висвітлює історичний шлях людського самопізнання і самотворення, розкриває моральний зміст людського буття. Останнє набуває вигляду історичної психології зі своєрідним поєднанням її матеріальної й ідеальної складових. Поступ до ідеального вчений характеризує з огляду на вчинок самопожертви Ісуса Христа, який тлумачить як подію людського переображення, самопізнання в особі людини світу, повноти її буття. Констатує, що останні століття, а разом з ними і психологічна наука, зосереджуючись на вчинковій дії, матеріалізують людину. На цьому підґрунті вводить принцип взаємної творчої доповнюваності матеріального й ідеального в тлумаченні людської самості, а також принцип післядії, покликаний виконувати культурно-історичну місію науки – вказувати людині на зроблене і скоєне. Опонує З. Фрейду і К. Юнгу, український мислитель уживає низку понять (“ерос”, “лібідо-танатос”, “Quial”), що засвідчує його намагання з'ясувати джерела людського буття. Понятійна ланка “поцейбічне – потойбічне” – наступний крок, сутність якого полягає в опрацюванні ідеї пошуків людиною смислу життя, її трансцендентного буття, а також ідеї канонічної психології, що охоплює метатеорію В.А. Роменця в цілому. Автор статті, з огляду на розуміння вченим вчинкової природи практики, показує рух його думки в її намаганні схарактеризувати людину через сутнісний спосіб її буття у світі, порівнює етапи його творчості з кроками, здійсненими у цьому напрямку Л.С. Виготським, О.М. Леонтьєвим, С.Л. Рубінштейном, розглядає їх як підґрунтя оновленої психології – психології способу людського буття у світі. Психологічне пізнання досліджується як процес, позначений безпосередньою присутністю в ньому психолога, як ланцюг ідей і відповідних їм теорій, автори яких пов'язані творчим діалогом.

Ключові слова: психологічне пізнання, людина, вчинок, історична психологія, трансцендентне буття, канонічна психологія, вчинкова природа практики, психологія буття, В.А. Роменець.

АННОТАЦИЯ

Мясоид Петр Андреевич.

Творчество В. А. Роменца и проблема человека в психологии.

В статье исследуется логика мышления выдающегося украинского ученого, академика В.А. Роменца, рас-

крывается его вклад в становление психологии, предметом которой является внутренний мир человека как проблема. Точкой отсчета является сделанный им анализ интерпретаций поступка самопожертвования римлянки Лукреции Триципитины. В итоге поступок предстает категорией мышления, через формы которой – ситуацию, мотивацию, действие, последствие, – ученый освещает исторический путь человеческого самопознания и самосозидания, раскрывает моральное содержание человеческого бытия. Бытие обретает вид исторической психологии в своеобразном сочетании ее материальной и идеальной составляющих. Продвижение к идеальному В. А. Роменец характеризует, принимая во внимания поступок самопожертвования Иисуса Христа, вкладывая в него идеи человеческого преобразования, самопознания в лице человека мира, полноты его бытия. Констатирует, что последние столетия, а вместе с ними и психологическая наука, сосредотачиваясь на поступке-действии, материализуют человека. На этом основании вводит принцип взаимной творческой дополнителности материального и идеального в понимании человеческой самости, а также принцип последствия, призванный выполнять культурно-историческую миссию этой науки – указывать человеку на сделанное и содеянное. Оппонируя З. Фрейду и К. Юнгу, украинский мыслитель употребляет ряд понятий (“эрос”, “либидо-танатос”, “Quial”), которые вказывают на стремление ученого выявить источники человеческого бытия. Понятийное звено “посюстороннее – потустороннее” – следующий шаг, сущность которого состоит в обработке идеи поисков человеком смысла жизни, её трансцендентного бытия, а также идеи канонической психологии, которая охватывает метатеорию В.А. Роменца в целом. Автор статьи, ввиду понимания ученым поступковой природы практики, показывает ход его мысли в ее стремлении охарактеризовать человека через сущностный способ его бытия в мире, сравнивает этапы его творчества с шагами, сделанными в этом направлении Л.С. Выготским, А.Н. Леонтьевым, С.Л. Рубинштейном, рассматривает их как основание обновленной психологии – психологии способа человеческого бытия в мире. Психологическое познание исследуется как процесс, обозначенный непосредственным присутствием в нем психолога, как цепь идей и соответствующих им теорий, авторы которых связаны творческим диалогом.

Ключевые слова: психологическое познание, человек, поступок, историческая психология, трансцендентное бытие, каноническая психология, поступковая природа практики, психология бытия, В.А. Роменец.

ANNOTATION

Myasoyid Petro.

Creativity of V. A. Romenets and the problem of human in psychology.

The logic of thinking of outstanding Ukrainian scientist, academician Volodymyr Romenets has been examined in the article. His contribution to the formation of psychology where the subject is a problem of man was exposed by the

author. As a reference point was taken an analysis of interpretations of a deed of self-sacrifice by Roman Lucretia performed by Volodymyr Romenets. A deed appears as a category of thinking, by means of forms of which: situation, motivation, action, after-action, – the scientist deals with the historical way of human self-knowledge and autopoiesis to disclose the moral meaning of the man being. The being finds an appearance of historical psychology in distinctive combination of its material and ideal components. An advancement to the ideal component Volodymyr Romenets defines by taking into account a deed of self-sacrifice by Jesus Christ. The scientist puts in it ideas of human transformation, self-knowledge of the man of the world, and fullness of being. He states that the psychological science within last centuries was concentrated on deed-action and materialized a human being. In this connection Volodymyr Romenets introduces into practice a principle of mutual creative complementarity of material and ideal in understanding of human nature. In addition he put in use a principle of afteraction destined to perform the cultural and historic mission of science – to tell a man about deeds and what's done. Opposing Sigmund Freud and Carl Gustav Jung Volodymyr Romenets introduces a number of concepts (eros, libido-thanatos, Quial) that indicate his

aspiration to reveal the sources of the human being. The scientist has put a concept of “real – other-worldly” into common use. The essence of the concept lay in the ideas of man's search for the meaning of life, transcendental existence, and canonical psychology that embraces the theory by Volodymyr Romenets on the whole. The author of the article shows the train of thought of scientist in his aspiration to characterize a man through the essential way of his existence in the world. He compares achievements of Volodymyr Romenets in this direction with achievements of Lev Vygodsky, Alexei Leontiev, and Sergei Rubenstein. In addition to the pointed above the author considers these achievements as a creation of the new branch of psychological science – the psychology of the human way of being in the world. The psychological cognition is being examined as a process characterizing by the presence of the psychologist in it, as a succession of theories-ideas the authors of which are tied together by creative dialog.

Key words: *psychological knowledge, human being, deed, historical psychology, transcendental being, canonical psychology, nature of practice as deed, psychology of human being, V. Romenets.*

Надійшла до редакції 28.10.2015.

КНИЖКОВА ПОЛИЦЯ

Антологія сучасної аналітичної філософії, або жук залишає коробку / За наук. ред. А.С. Синиці. — Львів: Літопис, 2014. — 374 с.

В антології вперше вміщено переклад дванадцяти знакових праць провідних сучасних західних представників аналітичної філософії – Едмунда Гетє, Роберта Столнейкера, Скотта Сомса, Тімоті Вільямсона, Кріспіна Райта, Аніла Гупти, Томаса Нагеля, Джона Серля, Френка Джексона, Деніела Деннета, Девіда Чалмерса, Кіта Франкіша. Кожна з них репрезентує важливу проблему сучасної філософської думки – обґрунтування, прагматику мови, значення мовних виразів, дефляційність істини, метафізичні аспекти пізнання, слідування правилу, суб'єктивність досвіду, розуміння, квалія, самість, важку проблему свідомості, філософські зомбі. Усі праці супроводжуються біографічними відомостями про їхніх авторів, аналізом передумов появи цих праць і висвітленням специфіки дискусії довкола тих проблем, які у них досліджуються.

Для всіх, хто цікавиться проблемами сучасної західної філософії, логіки та лінгвістики.